आपत्ती व्यवस्थापन

कृतिपुस्तिका

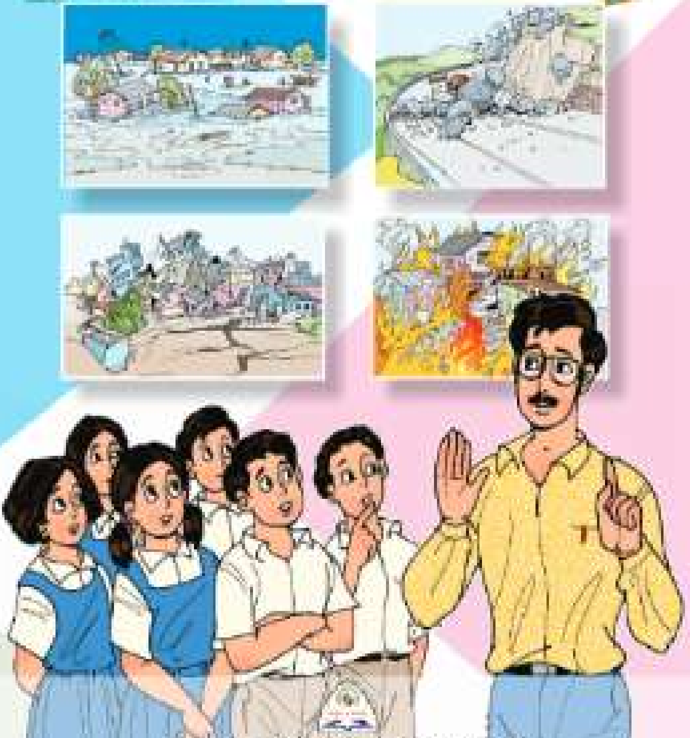

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे

[illegible] ([illegible])

युनिसेफ, [illegible] महाराष्ट्र आणि [illegible] संयुक्त उपक्रम

- प्रकाशक : शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र शासन
- [illegible] : राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रेरणा : मा. रणजित सिंह देओल (भा.प्र.से.)
  प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र राज्य
- मार्गदर्शन : मा. [illegible] सिंह (भा.प्र.से.)
  आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
  मा. संजय यादव (भा.प्र.से.)
  राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई
- संपादक : मा. राहुल रेखावार (भा.प्र.से.)
  संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे
- सहसंपादक : डॉ. कमलादेवी आवटे
  सहसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी संपादक : श्री. [illegible]
  उपसंचालक, [illegible], कला व क्रीडा विभाग
  राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- संपादन साहाय्य : श्री. [illegible]
  अधिव्याख्याता, [illegible] विभाग
  राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
  डॉ. [illegible] शिंदे
  अधिव्याख्याता, [illegible] विभाग
  राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
  श्री. [illegible]
  विषय सहायक, [illegible] विभाग
  राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रथम आवृत्ती : ऑक्टोबर, [illegible]
- प्रतिलिपी अधिकार : राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- मुद्रक : [illegible], पुणे
- © सर्व हक्क प्रकाशकाधीन स्वाधीन

आपत्ती व्यवस्थापन

सुरक्षित, संवेदनक्षम महाराष्ट्र आणि सावधान शाळा उपक्रम

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

प्रस्तावना

नमस्कार विद्यार्थी मित्रांनो! प्रस्तुत कृषिपुस्तिका आपल्या हाती देताना मला मनापासून आनंद होत आहे. महाराष्ट्रातील भौगोलिक [illegible] [illegible] शेती [illegible] पण [illegible] [illegible] आहे. त्याप्रमाणे पर्जन्यमानानुसार देखील कुठे जास्त पाऊस तर कुठे [illegible] दुष्काळ अशी [illegible] [illegible] आहे. त्याप्रमाणे पूरपरिस्थिती, भूकंप, [illegible] अशा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. शिक्षण म्हणजे केवळ पुस्तकातील [illegible] शिक्षण नाही, तर [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जोडून [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाहीत. त्यामुळे [illegible] [illegible] [illegible] दृष्टीने विद्यार्थ्यांना विविध प्रकारचा [illegible] अनुभवांचा [illegible] करून देणे ही आवश्यक आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० नुसार अनुभवात्मक [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कृषिविषयक तयार करून दिली आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] केला आहे.

आपली ही [illegible] शेत, [illegible] [illegible] नाही [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाही. [illegible] आपली [illegible] [illegible] [illegible] करावे?, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]?, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाही. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] लागते. या [illegible] [illegible] विद्यार्थ्यांना [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आणि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जाता. हे [illegible] [illegible] [illegible] प्रत्येक [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आहे.

महाराष्ट्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विद्यार्थी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] हे [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

राहुल रेखावार (भा.प्र.से.)
संचालक,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद,
महाराष्ट्र, पुणे.

कृतिपुस्तिका समजून घेऊ या...

१) प्रत्येक घटकाच्या शिकवून झाल्यानंतर शिक्षकांनी दिलेल्या कृतींपैकी आवश्यक त्या, साहित्य, उपलब्धता व परिस्थितीनुसार कृती घ्याव्या.

२) प्रत्येक घटकाची कृती घेण्यापूर्वी त्याच्या शिक्षकांनी दिलेल्या कृतींची उजळणी करावी, गरज वाटल्यास नवीन कृती घ्याव्या.

३) प्रत्येक कृती घेण्यापूर्वी त्या कृतीसाठी आवश्यक साहित्याची उपलब्धता व वेळ यांचे नियोजन करावे. त्यानुसार त्यांनी आवश्यकतेनुसार कृती घ्यावी.

४) प्रत्येक कृतीचा आशय १००% विद्यार्थ्यांना अनुरूप असेल. शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या परिस्थितीनुसार बदल करावा. विद्यार्थ्यांच्या वयात विशेष प्रत्येक गटाचे योग्य प्रकारे नियोजन करावे.

५) कृती घेत असताना कोणत्याही विद्यार्थ्यांना शारीरिक व मानसिक इजा होणार नाही, याची काळजी घ्यावी. विद्यार्थ्यांमध्ये वाद, तंटे होणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी.

६) कृती संपल्यानंतर कृतीतून अपेक्षित संबोध विद्यार्थ्यांपर्यंत पोचला आहे की नाही याची पुन्हा खात्री करावी.

७) कृतींसाठी शिक्षकांची प्रत्यक्ष भूमिका असावी.

८) शालेय प्रशासनाचा पाठिंबा असावा.

९) सूचित केल्याप्रमाणे प्रत्येक कृती घ्यावी.

१०) एखाद्या शिक्षकांनी अपेक्षित वेळेअभावी निर्धारित कृती घेता न आल्यास कृती पुढील उपक्रमात घेण्याचे नियोजन करावे. कोणत्याही परिस्थितीत कृती टाळू नये.

११) कृतींसाठी उपयोगात आणलेले साहित्य कृती संपल्यानंतर नीट व सुरक्षित ठिकाणी ठेवावे.

१२) पुस्तकातील [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] करावे.

१३) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

१४) काही [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	तपशील	पृष्ठ क्र.
[illegible]	[illegible]	
	१ : [illegible]	१
	२ : [illegible]	२
	३ : [illegible]	३
	४ : [illegible]	४
	५ : [illegible]	५
	६ : [illegible]	६
	७ : [illegible]	७
	८ : [illegible]	८
	९ : [illegible]	९
	१० : [illegible]	१०
	११ : [illegible]	११
	१२ : [illegible]	१२
	१३ : [illegible]	१३
	१४ : [illegible]	१४
	१५ : [illegible]	१५
	१६ : [illegible]	१६
	१७ : [illegible]	१७
	१८ : [illegible]	१८
	१९ : [illegible]	१९
	२० : [illegible]	२०
	२१ : [illegible]	२१
	२२ : [illegible]	२२
	२३ : [illegible]	२३

[illegible]	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
[illegible]		
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]

अ. क्र.	प्रकरण	पृष्ठ क्र.
	१८ : [illegible]	६०
	१९ : [illegible]	६२
प्र. क्र. ३ : [illegible]		
	१ : [illegible]	६५
	२ : [illegible] (Quiz) [illegible]	६६
	३ : [illegible]	६७
	४ : [illegible]	६९
	५ : [illegible]	७०
	६ : [illegible]	७२
	७ : [illegible]	७३
	८ : [illegible]	७४
	९ : [illegible]	७६
	१० : [illegible]	७७
	११ : [illegible]	७८
	१२ : [illegible]	७९
	१३ : [illegible]	८०
	१४ : [illegible]	८१
	१५ : [illegible]	८२
	१६ : [illegible]	८३
प्र. क्र. ४ : [illegible]		
	१ : [illegible]	८५
	२ : [illegible]	८६
	३ : [illegible]	८७
	४ : [illegible]	८८

अ. क्र.	प्रकरण	पृष्ठ क्र.
	५ : [illegible]	[illegible]
	६ : [illegible]	[illegible]
	७ : [illegible]	[illegible]
	८ : [illegible] [illegible]	[illegible]
	९ : [illegible]	[illegible]
	१० : [illegible]	[illegible]
	११ : [illegible]	[illegible]
	१२ : [illegible]	[illegible]
	१३ : [illegible]	[illegible]
	१४ : [illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]

पाठ क्र. १ पायाखालून रस्ता

कृती १ : काय दिसते आकाशात ?

घटक : तारे ओळखणे, तारा ओळखणे, ध्रुवतारा.

उपघटक : तारे ओळखणे.

कृतीची उद्दिष्टे :

१) तारे ओळखण्याचा अनुभव घेणे.

२) तारे कसे असतात हे माहीत होणे.

३) तारे ओळखण्यावर काम करणे व काम करत असताना जागृती करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) आकाशातून तारे दिसणारे चित्र (तारका और ग्रह).

२) वहवहान व अवकाशी (निरीक्षण).

३) कागद/खडू.

४) कार्ड कागद.

५) शिक्षक हस्त पुस्तिका.

६) स्वयंमूल्यमापन : १) बरोबर चिन्ह ✓ २) चूक चिन्ह ×

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) शिक्षक पुढील प्रश्न विचारतील : "आकाशात काय दिसते ते सांग ?"

२) तारे समजण्याचा अनुभव दिला जाईल. (निरीक्षण)

३) विद्यार्थी तारे व चांदण्यांचे चित्र पाहतील.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) फलकावर चित्रे अथवा ऐकवलेल्या गोष्टी, चांदणी, ध्रुवतारा इत्यादी दाखवून विद्यार्थ्यांना तारे ओळखण्याचा अनुभव दिला जाईल.

२) प्रत्येक मुलाला तारे ओळखण्याचे चित्र दिले जाईल.

३) मुलांना सतत ते भरपूर सांगितले पाहिजे.

४) शिक्षक कृतीद्वारे दाखवेल, त्याप्रमाणे करायची सर्व पद्धती पाहिजे. (खेळ खेळताना की, खाऊ काढू व खाऊ नये.)

मूल्यमापन :

१) ऐकलेले शब्द ओळखा.

२) वाक्यातील चिन्हांचे चित्र ओळखा.

३) बँक व्यवहारात पैसे जमा करताना तुम्ही काय करणार ?

कृती २ : पिंटू आणि त्याची बँक

घटक : बँक संकल्पना, ठेव संकल्पना, पुस्तक

उपघटक : बँक संकल्पना

कृतीची उद्दिष्टे :

१) बँक कशी चालते हे समजून घेणे.

२) बँक पासबुक / संदर्भसाधनातून कसे काम करावे हे शोधणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) बँकेचे विविध पुस्तक/नियतकालिक

२) विविध बँकेच्या पावत्या

३) कार्यवाही – शोध/अर्ज कृती

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) बँक व्यवहाराविषयी तुम्ही कुठे पाहिले आहे का ?

२) बँक पासबुक असलं तर तुम्ही काय करता ?

३) बँक व्यवहाराबाबत मुलांचे अनुभव शेअर करण्यासाठी चर्चा घ्या.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट : "पिंटू बँक घडली तर पिंटीने काय केले ?"

२) प्रश्नांचे उत्तर : "काय काय केले ?" "काय झाले ?"

३) वाईट सवयींमुळे रोग/आजार कसे होतात ओळखणे.

४) स्वच्छतेबाबत 'काय करावे' व 'काय करू नये' यांची यादी.

मूल्यमापन :

१) दिलेल्या आजारात रोग्यासाठी विद्यार्थ्यांनी कोणती कृती केली ते पडताळणे.

२) डेंगू कसा पसरतो ते सांग ?

३) आपण आज केलेल्या कृतीतून तू काय शिकलास ?

कृती ३ : ढग बरसला!

घटक : जैव संकल्पना, दृढ संकल्पना, पुनरावृत्ती

उपघटक : शब्द संकल्पना

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) शब्द संकल्पना म्हणजे काय हे समजून घेणे.

२) पोषणात्मक चित्रांवरून तू कसा राहतो हे लिहिणे.

३) चित्रातून कल्पनाशक्ती विकसित करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट (डोंगर, पावसाचे पाणी, झाडे)

२) कापडी/बाहुली

३) शब्द संकल्पनांचे चित्र

४) पाणी/कागद, डोंगराचा लघु नमुना (पुठ्ठ्याचा तयार केलेला)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) "डोंगरावरून पाणी खाली आलेले तुम्ही चित्रात, दूरदर्शनवर कधी पाहिले आहे का ?"

२) "पावसात झाडे पडलेली पाहिली आहेत का ?"

३) छोटी गोष्ट : "झाडू आणि डोंगराचा पाऊस"

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) चित्र दाखवणे आणि गोष्ट सांगणे.

१) लाल कोंबडीचे म्हणणे ऐकल्यावरील मांजर, बकरी, बदके यांची उत्तरे हे सांगणे.

२) पुस्तक चित्र वाचायला देणे.

मूल्यमापन :

१) लाल कोंबडीचे हे नाव.

२) दिलेले चित्र बघून लाल कोंबडीच्या गोष्टीतील चित्र ओळख.

३) लाल कोंबडीप्रमाणे योग्य / अयोग्य कुणी वागले ते सांग.

कृती ४ : लाल आली, लाल कोंबडी

घटक : बैल कोंबडी, लाल कोंबडी, पुस्तक

उपघटक : लाल कोंबडी

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) लाल कोंबडीबरोबर काय होऊ शकते हे सांगणे.

२) लाल कोंबडीचे म्हणणे काय हे गोष्टीच्या आधारे स्पष्ट करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक / गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) गोष्टीतील प्रसंगावरील चित्र कार्ड.

२) लाल कोंबडीची गोष्ट.

३) कागद, रंग, स्केचपेन.

४) उदाहरण चित्रकथा.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) "कोंबडीच्या घरी आज कोण काय करील ?"

२) "पावसात लाल कोंबडी ला कुठे जाते?"

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) चित्रकथा गोष्ट सांगणे : लाल कोंबडीची एक मनोरंजक गोष्ट सुचवून सांगणे.

२) विद्यार्थ्यांना चित्र दाखवून चित्रकथा गोष्ट तयार करण्यास सांगणे.

३) लाल कोंबडीने केव्हा 'काम करणे' व 'काम करू नये' यांचे चित्रांद्वारे माहिती देणे.

मूल्यमापन

१) गार कोसळल्यावर काय काय होते ते सांग.
२) चित्रातील रोप कुठे उगवले.
३) गार कशी कोसळते ते सांग.
४) गार कोसळते तेव्हा आकाशातील चित्र काढ.

कृती ५ : धुई पडली, थेंबू पसरला

घटक : वीज कोसळणे, गार कोसळणे, धुक्कल

उपघटक : धुक्कल (धुई पडणे)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) धुक्कल म्हणजे काय, हे शिक्षिका पालकांपासून जाणणे.
२) धुक्यात वस्तू का दिसत नाहीत ? याचे प्राथमिक ज्ञान विकसित करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक/सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट.
२) धुक्कलचे चित्र.
३) आरसा/काच.
४) गोष्ट ऐकवण्यासाठी ध्वनिचित्रफीत.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) "पावसाळ्यात हिरवं काय दिसतं ?"
२) "पाणी खाली आलं तर काय होतं ?"
३) पूर्वीच्या प्रश्नांवर आधारित संवाद.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे – "थेंबू डोंगरावर खेळत होता आणि धुई आली..."
२) धुक्कलमुळे काय घडते हे शिक्षिका पालकांच्या उदाहरणातून जाणणे.
३) धुई चित्र रंगवणे – धुई पसरत आहे आणि थेंबू लपतोय.
४) "असा धुई खेळायला आवडेल नाही ?" याच्यावर चर्चा करणे.

मूल्यमापन

१) [illegible]
२) फुलपाखराचे चित्र [illegible]
३) फुलपाखरू [illegible]

कृती ६ : [illegible]

घटक : [illegible], फुलपाखरू

उपघटक : फुलपाखरू

कृतीची उद्दिष्टे :

१) फुलपाखरू [illegible]
२) [illegible]

कृतीचा प्रकार : गट/वैयक्तिक [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible]
२) [illegible]
३) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) '[illegible]?'
२) "[illegible]?"

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) शिक्षक म्हणतात, "[illegible]..."
२) [illegible]
३) शिक्षक विचारतात : "[illegible]?"

मूल्यमापन

१) [illegible]?
२) [illegible]
३) [illegible]

कृती ७ : पावसाळा ऋतू आला

साहित्य : चित्रपटे, रंगपट्टी, ऋतू, ऋतूबद्दल चित्र पत्रक, कुंडी.

उपसाहित्य : चित्रपटे (पावसाळा ऋतूचे चित्र)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) ऋतूचे प्रकार कोणते हे ओळखायला शिकणे.

२) पावसामुळे ऋतू बदल होतो याची प्राथमिक समज विकसित करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) कथेतील चित्रमय पुस्तिका

२) ऋतू परिस्थितीचे चित्र

३) कापडी/खडू

४) फ्लॅशकार्ड्स (पाऊस, छत्री, ऋतू, ढग, ...)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) तुला पाऊस आवडतो का ? आवडत असल्यास, का आवडत नाही ?

२) पाऊस जास्त झाला तर काय होते ?"

३) पावसाविषयी लघु संवाद.

ब) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) गोष्ट सांगणे : "पिंटू शाळेत जात होता, तेव्हा मोठा पाऊस आला. त्याला छत्रीने ..."

२) चित्र दाखवणे : ऋतू, छत्री, पावसाळी कपडे दाखवणे.

३) चित्र व प्रश्न : "ऋतू ओळखा : पिंटू आणि आई काय करत आहेत ?"

मूल्यमापन :

१) ओळखलेल्या चित्राचे वर्णन.

२) ऋतू कोणता आहे हे सांग.

३) ऋतू आल्यावर तू काय करतोस ते सांग.

कृती ८ : आला आला पाऊस आला, चला चला घरा ला!

घटक : अतिवृष्टी, ढगफुटी, पूर, पुरामुळे विविध धोके, कुठे

उपघटक : अतिवृष्टी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) अतिवृष्टीत काय करावे / काय करू नये हे जाणून घेणे.

२) कोणत्या हवामानामुळे प्रतिक्रिया देणे.

३) धोकादायक व सुरक्षित जागांची माहिती होणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक खेळ / समूह

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व सामग्री :

१) 'पाऊस पडतोय' अशी ध्वनिचित्रफीत.

२) छत्री, पावसाचे चित्र, ढगांचे चित्र.

३) दोरी, खडू (धोकादायक/सुरक्षित चिन्ह).

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पाऊस आला तर तू काय करशील?

२) खूप पाऊस आला की काय होते?

३) खूप पाऊस पडत असताना आपण काय करावे?

ब) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) शिक्षक पावसाचा आवाज ऐकवतील.

२) मुले धावत सुरक्षित जागी जातात - अभिनय करतात.

३) शिक्षक प्रश्न विचारतील : हे करावे की नाही?

मूल्यमापन :

१) अतिवृष्टीत काय करावे ते सांग.

२) सुरक्षित व असुरक्षित जागा ओळखता येते.

कृती ९ : अचानक पाऊस

घटक : परिसर, रेनकोट, ऋतू, छत्री विविध प्रकार, कपडे.

उपघटक : रेनकोट

कृतीची उद्दिष्टे :

१) अकस्मात आलेल्या पावसाची माहिती होणे.

२) रेनकोट म्हणजे काय याची प्राथमिक माहिती देणे.

३) जोराच्या पावसामुळे काय होते हे चित्र-गोष्टीद्वारे समजणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट

२) छत्री व रेनकोट यांचे चित्र

३) कपडे / इतर

४) ध्वनिफीत (पाऊस, वारा, ढग, वीज)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पाऊस जोरात आला तर काय होते ?

२) जोरात पाऊस आल्यावर पक्षी कुठे जातात ?

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे : "बिट्टू खेळत होता. अचानक अंधार झाला आणि जोरात पाऊस सुरू झाला..."

२) पुढे चित्र दाखवणे : जोरदार पाऊस, बिट्टू ओला झाला आहे, आईने छत्री आणली आहे.

३) प्रश्न : "आपण काय करू शकतो? कोठे थांबावे?"

मूल्यमापन :

१) पावसाबद्दलचे विविध प्रश्न विचारणे.

२) जोराचा पाऊस आल्यावर तू काय करशील ?

३) रेनकोटमुळे पाण्यापासून संरक्षण होते हे सांगणे.

कृती [illegible] : [illegible]

[illegible] : [illegible]

[illegible] : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

1) [illegible]

2) [illegible]

3) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व गटात

कृतीसाठी [illegible] :

1) [illegible]

2) [illegible]

3) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

1) "[illegible] ?"

2) "[illegible] ?"

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

1) [illegible]

2) [illegible]

3) [illegible]

मूल्यमापन :

1) [illegible]

2) [illegible]

3) [illegible]

कृती ११ : पूर : पाणी आले

घटक : अतिवृष्टी, ढगफुटी, पूर, पुरामुळे निर्माण धोके, सुरक्षा.

उपघटक : पूर

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) पूर म्हणजे काय हे सांगता येणे.

२) पुरामुळे कोणते नुकसान होते याची माहिती होणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट : 'चिंटूच्या घरात पाणी'

२) पूर परिस्थितीचे चित्र.

३) तक्ते/स्केच पेन

४) चित्रकार्ड्स (पाऊस, घर, पाणी, बोट, इत्यादी)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पाऊस जास्त झाला तर काय होते?

२) घरात पावसाचे पाणी शिरले तर आपण काय करावे?

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे : पूर आल्याची गोष्ट सांगणे.

२) चित्र दाखवणे : पूर आलेले दृश्य

३) चर्चा : आपण कुठे जाऊ शकतो? कोणती काळजी घ्यावी?

मूल्यमापन :

१) तू पूर पाहिला आहेस का?

२) पूर म्हणजे काय ते सांग.

३) पावसामुळे घरात जास्त पाणी जमा झाल्यास तू काय करशील?

कृती १२ : पावसाचे पाणी कुठे जाते?

घटक : भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, भू, पृथ्वीचे विविध थरक्रम, मृदा.

उपघटक : भू

कृतीची उद्दिष्टे :

१) भू जलपातळीचे साठे स्पष्ट करणे.

२) पाण्याचा प्रवाह आणि जलचक्राचे परिणाम माहिती करून घेणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) मोठा ट्रे/बेसिन (प्लास्टिकचा भरपूर उथळ असणारा)

२) माती, खडे, झाडांची रोपटी

३) पाण्याचा तांब्या/झारी

४) निरीक्षण

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पाऊस पडतो तेव्हा पाणी कोठे जाते?

२) झाडे नसतील तर काय होईल?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती

१) मातीवर पाणी ओतणे, पाणी कोठे जाते हे पाहणे.

२) झाडे नसतील तर काय होईल?

मूल्यमापन :

१) तू पाहिलेल्या किंवा ऐकलेल्या पुराविषयी माहिती सांग.

२) भरपूर/जास्त पावसाचे पाणी जमिनीत मुरविण्याच्या दृष्टीने काय काळजी घेशील?

३) पुराविषयी प्रश्न तयार कर.

कृती १५ : [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible]

२) [illegible] (टेबल, पंखा, टिव्ही)

३) [illegible]

४) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] (टेबल, पंखा, टिव्ही) [illegible]

२) [illegible] ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे : [illegible]

२) [illegible]

३) चर्चा : [illegible] ? [illegible] ?

मूल्यमापन :

१) [illegible] ?

२) [illegible] ?

३) [illegible] ?

घटक : ऊर्जासाधने, उपकरणे, ए. सुरक्षेचे विजेचा धक्का, सुरक्षा.

उपघटक : सुरक्षेचे विजेचा धक्का.

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विजेच्या वस्तू ओल्या हाताने हाताळू नयेत हे जाणणे.

२) धोका-दर्शक खुणा ओळखणे.

३) वीज व त्यांच्यापासून विजेचा धक्का हा धोका स्पष्ट करता येणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक/सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) फ्लॅशकार्ड्स : ओले हात, विजेचा बोर्ड, पंखा, विजेचा खांब

२) करा व करू नका कार्ड : (करा/करू नका)

३) तक्ता, खुणांचे चित्र

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) चित्र दाखवून पूर्वज्ञान जागृती.

२) विजेचा धक्का लागला तर काय होईल?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) शिक्षक चित्र दाखवतात : पुढे चित्रांचे निरीक्षण करून धोका/सुरक्षित खुणा ओळखण्यास सांगतात.

२) करा/करू नका फ्लॅशकार्ड्स दाखवतात.

३) छोट्या कृती करतात : चित्र ओळख करणे, उदाहरण सांगणे.

मूल्यमापन :

१) चित्रावरून धोका व सुरक्षित खुणा सांग.

२) तुमच्याबरोबर एखाद्याला विजेचा धक्का लागला तर तू काय करशील ?

कृती १५ : [illegible]

घटक : [illegible], [illegible], [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक/गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) विविध गोष्टी : [illegible]

२) कपडे / वस्तू.

३) [illegible] चित्र.

४) [illegible] : [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) गोष्ट सांगणे : [illegible]

२) मुलांची चित्र रेखाटणे : [illegible]

३) प्रश्न विचारणे : [illegible] ?

मूल्यमापन :

१) [illegible] चित्र [illegible].

२) तू [illegible] तर तू [illegible] ?

३) [illegible].

कृती १५ : [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक/गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) [illegible] :

१) [illegible] ?

२) [illegible] ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible] ?

मूल्यमापन :

१) [illegible] ?

२) [illegible]

कृती १७ : [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट : [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] ?

२) [illegible] ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे : [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible] ?

मूल्यमापन :

१) [illegible] ?

२) [illegible]

३) [illegible]

कृती १८ : वाऱ्याला वजन असते का?

घटक : [illegible], कल्पकता, [illegible]

अध्ययन : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible] कल्पना येणे.

२) [illegible] वस्तू, हलक्या वस्तू, [illegible] वस्तूंची माहिती होणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) कागदी [illegible], [illegible], [illegible]

२) पंखा ([illegible])

३) [illegible] / [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] असा की आपण काय करतो?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) पंखा सुरू करून [illegible] अनुभव करून देतात.

२) पुढे [illegible], [illegible] : कोण [illegible]? कोण [illegible]?

३) [illegible] : [illegible] असा [illegible] हलवता येतो का?

मूल्यमापन :

१) [illegible] ते सांग.

२) [illegible] हलक्या व [illegible] वस्तूंची नावे सांग.

३) [illegible] ते सांग.

कृती १५ : गारांचा अभ्यास असा करा!

घटक : नैसर्गिक, कल्पकता, गारपीट

उपघटक : गारपीट

कृतीची उद्दिष्टे :

१) गारपीट म्हणजे काय हे जाणणे.

२) गारपिटीमुळे होणारे परिणाम समजणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) चित्रमय गोष्ट : 'गारांचा पाऊस'

२) गारपिटीचे चित्र (घर, अंगण, गार पडत आहेत)

३) फ्लॅशकार्ड्स : घर, झाड, छत्री, गार

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पावसाळा, हिवाळा व गार यातील फरक माहीत असल्यास सांगा.

२) कधी तुम्ही पावसाळ्यात आकाशातून गोष्टी पडताना पाहिल्या आहेत का?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) गोष्ट सांगणे : चित्रातून गारा पडताना.

२) चित्र दाखवणे : गार पडत आहेत, मुले पाहत आहेत.

३) चर्चा : गार पडल्या तर काय करावे?

मूल्यमापन :

१) चित्रातील गोष्टीचा क्रम लाव.

२) गारपिटीचे चित्र रंगव.

३) गारपीट म्हणजे काय ते सांग.

कृती १८ : [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक / गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] ?

२) [illegible] ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

मूल्यमापन :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

कृती २१ : चला वाचवूया...

घटक : पूल कोसळणे, धरण कोसळणे, भूस्खलन

उपघटक : धरण कोसळणे

कृतीची उद्दिष्टे :

१) धरण कोसळणे म्हणजे काय हे सांगणे.

२) धरण कोसळण्याची कारणे व परिणाम सांगणे.

३) आपत्कालीन मदत कार्याची माहिती करून घेणे.

४) मदत कार्य करण्याचे कौशल्य विकसित होणे.

कृतीचा प्रकार : गटात व सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) टेबलावर पाट/फळी

२) शिट्टी (डोंगी), प्रथमोपचार पेटी

३) स्ट्रेचर, कार्डबोर्ड

४) दोर/शिडी

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक विद्यार्थ्यांना विचारतील :

  १) धरण म्हणजे काय?

  २) धरण कोठे बांधतात?

  ३) धरण फुटले तर काय नुकसान होते?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

- खेळाचे नाव : आपत्ती व्यवस्थापन करू.

  १) वर्ग ४-५ गटांमध्ये विभागा.

  २) शिक्षक एक काल्पनिक परिस्थिती सांगतील :

  'एका डोंगराळ भागात मुसळधार पावसामुळे धरण कोसळले आहे.'

  ३) प्रत्येक गटास विशिष्ट भूमिका द्यावी :

अ) [illegible]

आ) [illegible]

इ) स्थानिक प्रशासन.

ई) [illegible]

मूल्यमापन :

१) दरड म्हणजे काय?

२) दरड कोसळण्याचे प्रकार सांगा.

३) दरड कोसळल्यास काय करायला हवे ते सांगा.

४) दरड कोसळल्यावर तू काय करशील?

कृती १२ : भूस्खलन बचाव मोहीम

घटक : वीज कोसळणे, दरड कोसळणे, भूस्खलन

उपघटक : भूस्खलन

कृतीची उद्दिष्टे :

१) भूस्खलन म्हणजे काय हे समजून घेणे.

२) भूस्खलनाची कारणे व परिणाम जाणून घेणे.

३) आपल्या परिसरातील भूस्खलन आणि [illegible] जाणून घेणे.

४) [illegible]

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) लेखनसाहित्य : [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

५) [illegible]

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) भूस्खलन म्हणजे काय?

३) अशीच स्थिती असल्यास तुम्ही काय कराल?

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) शिक्षक वर्गात भूकंप झालेली एक काल्पनिक परिस्थिती सांगतात.

उदा.: एका ग्रामीण भागात भूकंपाच्या धक्क्यामुळे घरं कोसळली आहेत. अनेक लोक घरात अडकून गेले आहेत.

२) विद्यार्थी ४-५ गटात विभागले जातात. प्रत्येक गट एक भूमिका स्वीकारतो :

अ) बचाव दल

आ) डॉक्टर/प्राथमिक उपचार

इ) स्थानिक प्रशासन

ई) माध्यम प्रतिनिधी

उ) नागरिक

३) प्रत्येक गट आपापल्या भूमिकेनुसार कृती करतो :

अ) शोध घेणे

आ) मदत करणे

इ) जखमींना घेऊन जाणे.

ई) बातमी तयार करणे.

उ) परिस्थितीचे निरीक्षण.

४) शिक्षक मार्गदर्शन करतो व विद्यार्थी संवाद व सहकार्याने संपूर्ण नाट्य सादर करतात.

मूल्यमापन

१) भूकंपाच्या वेळी काय करावे व काय करू नये याविषयी माहिती सांगा.

२) भूकंपानंतर तू कशी मदत करशील ते सांग.

३) भूकंप झाल्यावर तू कोणती काळजी घेशील?

कृती २४ : सुरक्षित जागा शोध

घटक : वीज कोसळणे, उष्ण लहरी, भूस्खलन

उपघटक : वीज कोसळणे

कृतीची उद्दिष्टे :

१) वीज कोसळण्याची कारणे जाणून घेणे.

२) अचानकच्या वेळी कसे सुरक्षित राहावे याविषयीची माहिती सांगणे.

३) सावधगिरीच्या उपाययोजना ओळखणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व गट.

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) फलक (सुरक्षित/असुरक्षित ठिकाणे दर्शविणारा)

२) धातूसारखे छत्री, काठी, लोखंड

३) कार्ड पेपर व मार्कर

४) एक गटासाठी एक 'सुरक्षा कार्ड' (वीज व वादळाचे कालावधीचे उपाय लिहिलेले)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) वीज कशी कोसळते ?

२) वीज कोसळल्यास काय करावे ?

३) विजेचा आवाज आल्यास तुम्ही काय करता ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

- वर्ग ४-५ विद्यार्थ्यांचे गट तयार करणे.

  १) वर्गात एक कल्पना 'अचानक वीज कडाडत आहे' अशी काल्पनिक परिस्थिती तयार केली जाते. (अशी चित्र/गट-चालक कल्पना अथवा निर्माण करावे).

  २) शिक्षक एक घोषणा करतो : "तुफान आले आहे, वीज कोसळत आहे - सुरक्षित जागी जायचे आहे!"

  ३) वर्ग काही ठिकाणे 'सुरक्षित ठिकाण' व 'असुरक्षित ठिकाण' ही पाटी लावावे (उदा. - मोकळे शेतमैदान, पाण्याजवळ, घर खोलीत, उंचावरील झाडाजवळ इ.)

८) प्रत्येक गटाला काही वेळानंतर विचार करून अंक लिहायला सांगणे.

९) शेवटी सर्व गटांनी काय लिहिले हे सांगावे.

मूल्यमापन :

१) जैव कचऱ्याचा उपयोग केवळ तू कोठे करशील ?

२) जैव कचऱ्याला काय म्हणतात व काय करता येते ते सांग ?

३) जैव कचऱ्याचे प्रश्न ऐकून प्रतिसादाबद्दल प्रतिक्रिया द्या.

कृती २८ : महापूर आपत्ती – मदत करूया सहकार्य !

गट : औरंगपुरी, उन्नती, इ.

कार्यक्षेत्र : महापूर

कृतीची उद्दिष्टे :

१) महापुराची कारणे व परिणाम जाणणे.

२) आपत्कालीन व्यवस्थापन समजणे.

३) सामाजिक बांधिलकी, संवेदनशीलता व निर्णयक्षमता विकसित करणे.

कृतीचा प्रकार : गटकार्य व भूमिकाभिनय

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) वर्तमानपत्र कात्रणे / पूर बातम्या

२) चित्रकलेसाठी चित्रे (बाधितांचे छायाचित्र, अन्नपाकिटे, पाण्याच्या बाटल्या इ.)

३) कोरे कागद/तक्ता

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जाणणे :

१) तुम्ही महापूर पाहिला आहे का ?

२) तुम्ही दूरचित्रवाणीवर पुराच्या व महापुराच्या बातम्या पाहता का ?

३) पुरात वाहून जाणाऱ्यांना कशी मदत केली जाते ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) वर्ग ४–५ गटांत विभागणी करा.

२) प्रत्येक गटाला वेगवेगळ्या भूमिका द्याव्यात :

अ) बचाव कार्यपथक

अ) आरोग्य सेवक

इ) अन्न व औषधपुरवठा कार्यालय

ई) स्थानिक नागरिक

उ) माध्यम प्रतिनिधी

३) विषय एक संक्षिप्त आपत्तीच्या परिस्थिती सांगणारा :

आपल्या गावात महापूर आला आहे. सर्व दुकाने पाण्यात बुडाली आहेत. नागरिक अडकले आहेत.

४) प्रत्येक गटाने आपापल्या भूमिकेनुसार कार्य करावे :

अ) मदत करणे, लोकांना सुरक्षित स्थळी नेणे, जनजागृती करणे इ.

५) ही कृती १५–२० मिनिटांमध्ये पूर्ण करावी.

मूल्यमापन :

१) महापूर म्हणजे काय ?

२) महापुराची कारणे सांग.

३) महापुरात कोण आपल्या मदतीसाठी धावून येते ते सांग.

कृती २५ : जखमा बऱ्या करा.

घटक : मलमपट्टी, आरोग्य, शरीर

उपघटक : मलमपट्टी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मलमपट्टी म्हणजे काय हे सांगणे.

२) मलमपट्टी व तिच्या साहित्याची ओळख करणे.

३) जखमेची काळजी घेण्यास सांगणे.

४) जखमेवर उपचार करण्याचे प्रात्यक्षिक करणे.

कृतीचा प्रकार : गट व वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) भूमिकेनुसार ओळखपत्रे (प्रथमोपचार, कापूस, बँडेज, डेटॉल, मलम, पट्टी इ.)

२) [illegible] ([illegible])

३) [illegible] ([illegible], [illegible], [illegible], [illegible] इ.)

४) ठिकठिकाणी 'सार्वजनिक [illegible]' [illegible] : [illegible], [illegible], [illegible] इ.

[illegible] कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) तुम्ही [illegible] पाहिले आहे का ?

२) [illegible] तुम्ही काय करता ?

३) [illegible] आणि [illegible] [illegible].

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) शिक्षक विद्यार्थ्यांना एका [illegible] परिस्थितीची कल्पना देतात :

"[illegible] आहे. [illegible] आहे."

२) वर्गाचे ४-५ गट तयार केले जातात. प्रत्येक गटाला एक भूमिका दिली जाते :

अ) [illegible] आ) [illegible]

इ) डॉक्टर ई) [illegible]

उ) [illegible]

३) शिक्षक [illegible] ([illegible], [illegible], [illegible]), [illegible] भूमिकेनुसार [illegible].

अ) [illegible]

आ) [illegible].

इ) [illegible].

ई) [illegible] इ.

४) विद्यार्थ्यांना [illegible] प्रोत्साहित केले जाते.

मूल्यमापन :

१) [illegible].

२) [illegible].

३) [illegible].

कृती १८ : [illegible]

घटक : [illegible], [illegible], प्लास्टिक

उपघटक : प्लास्टिक

उद्दिष्टे :

१) प्लास्टिक म्हणजे काय हे जाणणे.

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible]

२) प्लास्टिक [illegible]

३) भूमिका [illegible] : [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] इत्यादी.

४) [illegible]

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

१) [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible]

२) [illegible] :

अ) [illegible] पद : [illegible]

आ) विद्यार्थी पद : [illegible]

इ) [illegible] पद : [illegible]

ई) [illegible] पद : [illegible]

३) [illegible] 'मराठी [illegible]' [illegible] आणि 'प्लास्टिक [illegible]' [illegible]

कृती सुरू होते.

४) प्रत्येक गट आपापल्या भूमिकेनुसार नंबर काढतो, उत्तर मुलाखत व कृती करतो.

५) शेवटी शिक्षक सर्व गटांच्या सादरीकरणावर चर्चा करतात.

मूल्यमापन :

१) खूप पाणी जवळ साठले तर पिकांचे कोणते नुकसान होईल ?

२) मग पूर आल्यावर तू काय करशील ?

३) मराठी भाषेतल्या बोलीत पावसाविषयी कविता तयार कर.

कृती १८ : पावसाचे संकट – एक उपक्रम

घटक : अतिवृष्टी, ढगफुटी, पूर

उपघटक : अतिवृष्टी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) अतिवृष्टी म्हणजे काय हे जाणणे.

२) अतिवृष्टीमुळे घर, गाव, शेतीवर होणारे परिणाम जाणणे.

३) आपली व्यवस्थापनातील भूमिका जाणणे.

कृतीचा प्रकार : गटात व सामूहिक.

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) नेम कार्ड्स : भूमिका ओळखण्यासाठी (अग्निशमक, शिक्षक, विद्यार्थी, पोलीस, डॉक्टर, इ.)

२) पावसाचे चित्र, घरात, साहित्यांचे चित्रे, फलक, कोरे चित्र

३) तक्ते 'अतिवृष्टीमुळे काय घडते ?', 'आपण काय करू शकतो ?'

४) लेखन साहित्य व स्केचपेन्स

कृतीची पद्धत :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) जास्त पाऊस पडल्यास काय होते ?

२) अतिवृष्टी म्हणजे काय ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) शिक्षक अतिवृष्टीचे काल्पनिक चित्र दाखवतो :

'भूकंप झाला ६ रिश्टर स्केलचा धक्का, घरात पाणी शिरले, रस्ते बंद, शाळा बंद.' ही कल्पना विद्यार्थ्यांना द्यावी.

२) विद्यार्थी ५-६ गटात विभागून त्यांना व प्रत्येक गटाला भूमिका दिली जाते.

अ) पोलीस   आ) डॉक्टर

इ) अग्निशामक   ई) नगरसेवक

उ) स्थानिक नागरिक

३) प्रत्येक गट त्यांच्या भूमिकेनुसार कृती सादर करतो :

अ) एक गट लोकांना सुरक्षित ठिकाणी नेतो.

आ) दुसरा गट अन्न-पाण्याची व्यवस्था करतो.

इ) एक गट माहिती गोळा करून फोनद्वारे संपर्क करतो.

ई) काही विद्यार्थी जखमींना मदत करतात.

४) शिक्षक समन्वयक म्हणून संवाद साधतो : 'पावसाचे संकट एकत्र सर्व हाताळूया.'

मूल्यमापन :

१) खूप दिवस पाऊस पडत राहिला तर त्याचा काय परिणाम होतो?

२) तुमच्या भागात अतिवृष्टी झाल्यास काय व त्यावर काय परिणाम होईल ते सांग.

३) अशावेळी सुरक्षित राहण्यासाठी तू कोणती खबरदारी घेशील?

४) अतिवृष्टी झाल्यावर तू कोणती काळजी घेशील?

कृती २८ : चला कचरा व्यवस्थापन

घटक : जैव कचरापेटी, सुका कचरापेटी, पुनर्वापर

उपघटक : जैव कचरापेटी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) जैव कचरा निर्माण होणे याची माहिती देणे.

२) जैव कचरा घातक आहे हे जाणणे.

३) जैव कचऱ्याचा वापर करणे आणि खत तयार करणे याची माहिती देणे.

कृतीचा प्रकार : वस्तुनिष्ठ व श्राव्य

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) विविध आवाजांची ध्वनिफीत.

२) आवाजाचा वेग तसेच [illegible] दर्शविणारे चित्र.

३) जोरात पाऊस पडणे, ढग गडगडणे, वेग वाढणे या आवाजांची ध्वनिफीत.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) पाऊस कसा पडतो ?

२) ढगांचा आवाज कसा येतो ?

३) ढग गडगडल्यावर आकाशात प्रकाश दिसतो का ?

४) प्रकाश आपल्याला आधी कसा पोहोचतो ?

५) [illegible] प्रकाश येतो का आवाज येतो ?

६) आकाशात प्रकाश दिसला तेव्हा आवाज आल्यास तुम्ही काय करता ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) मुलांना [illegible] बसवावे.

२) मुलांना आवाजाचे विविध प्रकार ऐकवावे व सूचना द्यावी.

३) [illegible] आवाज [illegible] [illegible] कृती करावी.

४) [illegible] आवाज ऐकल्यावर [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

५) [illegible] आवाज [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

६) [illegible] मुलांना [illegible] [illegible].

७) प्रत्येक [illegible] ऐकावी व [illegible] सूचनेप्रमाणे कृती पुन्हा-पुन्हा करून घ्यावी.

८) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

९) ही कृती पुन्हा-पुन्हा घ्यावी.

१०) [illegible] कृती करण्यावर भर द्यावा.

मूल्यमापन :

१) ऐकलेल्या [illegible] [illegible].

२) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ?

३) [illegible] तू काय करशील ?

४) तू बाहेर [illegible] आहेत. [illegible] आहेत व [illegible] आहेत तर तू काय करशील ?

कृती २८.१ : [illegible]

[illegible]

[illegible] आपल्याला सर्व [illegible] कृती [illegible].

कृती २८.२ : चिंटू आणि [illegible]

एका गावात चिंटू नावाचा एक [illegible] मुलगा राहत होता. [illegible]

कृती २८.३ : [illegible]

[illegible]

कृती २८.४ : [illegible]

[illegible]

कृती २८.५ : [illegible]

[illegible]

कृती २८६ : [illegible]

[illegible]

कृती २८७ : [illegible]

[illegible]

कृती २८८ : [illegible]

[illegible]

कृती २८९ : [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. आणि [illegible], "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]." " [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] नाही.

पाठ क्र. २ पृथ्वीसाठी लढा

कृती १ : आमच्याकडून सुरक्षित राहू या!

घटक : हात व सवयी

उपघटक : हात

कृतीची उद्दिष्टे :

१) आम्ही हाताने काय करावे व काय करू नये हे लिहिणे.

२) घरात सुरक्षित कोणाशी राहता यावे.

३) आपली काळजी व उपाय सुचवणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक (प्रत्येक विद्यार्थ्याला स्वतः काम करायचे आहे.)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) अनुक्रमिक चित्र कार्यपत्रक (वर्कशीट)

२) काय करावे, काय करू नये याची फ्लॅशकार्ड्स (चित्रात मुद्दे ते बरोबर दाखवून उत्तर देतील.)

३) फळा, खडू, लिहिण्याचे किंवा स्मार्टबोर्ड

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक प्रश्न विचारतील :
  १) आम्ही हाताने काय करतो ?
  २) कोणकोणते खेळतो ?
  ३) आपण काय करावे / काय करू नये ?

ब) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) चित्र कार्यपत्रक वर्कशीट भरणे : आम्ही हाताने काय करावे / काय करू नये याची चित्रे दिली जातील. त्यातील योग्य चित्र ओळखा.

२) फ्लॅशकार्ड्स खेळ : शिक्षक कार्ड दाखवतील. (उदा. सुई, खडू, कात्री, पेन, काडेपेटी) विद्यार्थी ओळखतील सुरक्षित की धोकादायक.

३) मी काय करेन ? वाक्य पूर्ण करा. प्रतिसाद लिहा : जर आग लागली, तर मी ....

४) उत्तम कृतीसाठी स्माईली लिहिणे : खडूने विद्यार्थ्यांना लिहिण्यास देणे.

मूल्यमापन

१) घरात आग लागल्यास तू सर्वात आधी कोणती कृती करशील ?
२) आग लागल्यास तू सर्वात प्रथम कोणाशी संपर्क करशील ?
३) चित्र पाहा आणि त्यातील सर्वात धोकादायक अवस्था कोणती ते सांग.

४) योग्य व अयोग्य कृती ओळखा.

कृती : १) लायटरने गॅस पेटवणे.
२) कागद पेटवून त्याच्या आधाराने गॅस पेटवणे.
३) काडेपेटीने गॅस पेटवणे.

कृती २ : आगीपासून बचाव, सुरक्षिततेचे उपाय।

घटक : आग व सुरक्षा

उपघटक : आग

कृतीची उद्दिष्टे :
१) आग लागल्यास काय करावे / काय करू नये हे समजणे.
२) प्राथमिक सुरक्षा नियम ओळखणे.
३) विद्यार्थ्यांमध्ये ज्ञान व जाणीव निर्माण करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक किंवा गटात (चित्र, अभिनय, चर्चा इत्यादी विचार)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :
१) चित्रफीत / कॅसेट
२) तक्त्याचे चित्र (आग, अग्निशामक, घरात आग, सुरक्षित जागा)
३) वाळू, बादली, ड्रम आणि अग्निरोधक
४) सूचनांचे चित्रकार्ड (Do's and Don'ts)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक विद्यार्थ्यांना अनुभवाबद्दल काय माहीत आहे हे विचारतील :

  १) घरी वीज गेली की काय करता ?

  २) मित्र सुरू असताना हात लावू नये का ?

  ३) कधी पाहिले आहे का ?

(विद्यार्थ्यांच्या उत्तरांवर चर्चा होईल.)

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) चित्र दाखवा : एका ठिकाणी चित्र विद्यार्थ्यांना दाखवावे. (जसे की ओले विजेची उपकरणे, अधिकारात प्लग इत्यादी)

२) धोका ओळखा : चित्रांमधील धोकादायक गोष्टी ओळखणे (जसे, मित्र सुरू असताना काहीही न करणे)

३) हो की नाही ? प्रश्नांची उत्तरे शिक्षक विचारतील :

- विजेजवळ ओले उपकरण पाणी ठेवावे का ? (नाही)
- ओल्या हाताने प्लग लावावे. (चूक)
- मोठ्यांना सांगावे. (हो)

(प्रत्येकाशी अजून काही प्रश्न विचारतील.)

४) सुरक्षा प्रतिज्ञा (२ मिनिटांत) ... ?

५) ... : प्रत्येक गट ... विचारांचे चित्र तयार करेल.

मूल्यमापन :

१) ओल्या हाताने उपकरणाला का हात लावू नये ?

२) ... ?

कृती ३ : [illegible]

घटक : अन्न व [illegible]

उपघटक : अन्न

कृतीची उद्दिष्टे :

1) अन्न [illegible]
2) [illegible]
3) [illegible]
4) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible] / सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

1) [illegible]
2) झाडे, प्राणी, [illegible]
3) [illegible]
4) [illegible] (प्राणी, झाड, पक्षी, हवा यांची भूमिका [illegible])

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक प्रश्न विचारतील :
  1) [illegible]?
  2) अन्न [illegible]?
  3) अन्न [illegible]?

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

1) [illegible]
2) [illegible], प्राणी, झाड, पक्षी, [illegible] भूमिका [illegible].
3) शिक्षक [illegible]
4) 'पक्षी' व 'हवा' भूमिका [illegible]
5) [illegible]
6) [illegible]

मूल्यमापन :

१) आकार म्हणजे काय?

२) आकार ठरवणारे काही घटक आहेत?

३) आकार ठरवणारी अक्षरे बोलताना फक्त वापरले जाते?

कृती ४ : मुद्रित रचना – ...

घटक : रचना आकार

उपघटक : रंगी चित्र, आकाराचे ज्ञान, ...

कृतीची उद्दिष्टे :

१) सर्व आकार ओळखता येणे ...

२) सर्व मुख्य चित्रांची पाहणी करून घेणे.

३) आकार ...

४) ...

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक, गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) ... / ... / ..., ..., ...

२) ...

३) ...

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) तुम्ही ... आकार पाहिले आहेत का? ...

२) ... : ...

३) ... : ...

४) काय सुचले? : ...

आ) प्रकल्प कार्यपद्धती :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

या कृतीसाठी गोष्ट

गोष्ट : [illegible]

[illegible]

[illegible]

"[illegible]"

[illegible] :

१) [illegible] ?

२) [illegible] ?

कृती ५ : अपघात टाळून सुरक्षितपणे जगू या!

घटक : रस्ता अपघात

उपघटक : रस्ता सुरक्षा नियम, अपघातग्रस्तांना तत्काळ मदत, प्रथमोपचाराचे भान

कृतीची उद्दिष्टे :

१) रस्ता सुरक्षा नियमांचे महत्त्व समजणे.

२) अपघातग्रस्तांना मदत करावी हे शिकणे.

३) प्रसंगी मदत करण्याची सामाजिक जाणीव निर्माण करणे.

४) वाहतूक नियम पाळण्याची सवय लागणे.

कृतीचा प्रकार : नाट्य सादरीकरण

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

१) खेळणी गाड्या, रस्त्याची प्रतिकृती.

२) ट्रॅफिक सिग्नलचे चित्र फलक.

३) वाहनांचे हेल्मेट, सीटबेल्ट प्रतिकृती.

४) प्राथमिक उपचाराचे साहित्य प्रदर्शन (बँडेज, कापूस, औषधाची बाटली इ.), कार्डबोर्ड पेटी वा डबा/ बाजारातील पेटी

५) भूमिका सादरीकरणासाठी : टोपी / चित्रे (डॉक्टर, पोलीस, अपघातग्रस्त, मदत करणारा इ.).

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक विद्यार्थ्यांशी संवाद साधतील.

  १) तुम्ही कधी रस्ता अपघात पाहिला आहे का ?

  २) रस्ता अपघात का होतात याचा शोध घ्या.

  ३) सिग्नलचे नियम न पाळल्यास अपघाताचे परिणाम समजावणे.

  ४) प्रथमोपचार म्हणजे काय, हे प्रश्न विचारले जातील.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थ्यांचे ३ गट विभाजन करणे.

२) प्रत्येक गटाला एक प्रसंगिका तयार करायला सांगणे. जसे :

नियम तोडल्यामुळे होणारे अपघात

हेल्मेट न वापरल्यामुळे होणारी दुखापत

अपघात झाल्यावर मदत करणारी व्यक्ती

पोलिसांची भूमिका

डॉक्टरांकडून उपचार

सावधगिरी :

३) मुलांनी मिळून रस्त्यावरचे नाटक सादर करणे.

४) प्रत्येक नाटकानंतर चर्चा करणे, एक पोस्टर तयार करणे, वाहतूक नियमांचे पालन करा.

५.

मूल्यमापन :

१) चित्र पाहा (रंग) आणि पूर्ण कर.

२) रस्ता ओलांडताना नेहमी .... बघून चालावे.

३) वाहतूक संकेतक (Traffic signal) रस्ता ओलांडताना .... चा उपयोग करावा.

कृती ६ : मदत मागा (Ask for Help)

घटक : आणीबाणी (Emergency)

उपघटक : मदत मागणे (Seeking Help)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना आणीबाणीच्या वेळी मदत मागण्याचे महत्त्व समजून देणे.

२) मदत मागण्यासाठी योग्य शब्द आणि कृती शिकवणे.

३) सुरक्षित व्यक्तींची (पालक, शिक्षक, पोलीस, डॉक्टर) ओळख करून देणे.

कृतीचा प्रकार : समूहकृती (Group)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

१) मदत करणाऱ्यांची चित्रे (आई, बाबा, शिक्षक, पोलीस, डॉक्टर).

२) खेळणी फोन.

३) सुरक्षित ठिकाणांची चित्रे (घर, शाळा, दवाखाना, पोलीस स्टेशन).

४) मोठ्या आवाजात बोलण्यासाठी माईक (अलार्म).

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जाणणे :

१) मुलांना प्रश्न विचारा : तुम्ही कधी अपघात अनुभवला आहे का ? तुम्हाला भीती वाटल्यास तुम्ही कोणाकडे जाता ?

२) काही सोप्या गोष्टी सांगा, जसे की, जर तुम्ही हरवलात किंवा तुम्हाला काही त्रास झाला, तर तुम्ही कोणाकडे मदतीसाठी बोलवाल ?

३) धोक्याच्या परिस्थितीचे चित्रे प्रदर्शित करून त्यांची ओळख करून द्या आणि ते आपत्कालात कसे मदत करू शकतात हे सांगा.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) भूमिका करणे (Role Play) : मुलांना वेगवेगळ्या आपत्कालीन परिस्थितीचे (उदाहरणार्थ, हरवणे, पडणे, कोणीतरी त्रास देणे) दृश्य दाखवा. मुलांना त्या परिस्थितीत त्यांना कोणाकडे मदत मागायला आवडेल हे विचारा.

२) फोन कॉलिंग सराव : खेळणी फोन वापरून मुलांना, त्यांच्या पालकांना किंवा शिक्षकांना मदतीसाठी कसे बोलवायचे याचा सराव करून द्या. आई/बाबा, मला मदत हवी आहे! किंवा सर/मॅडम, मला मदत हवी आहे ! असे छोटे वाक्य उच्चारण्यास शिकवा.

३) सुरक्षित व्यक्तींची ओळख : मुलांना सांगा की त्यांनी कोणाकडे मदत मागावी, ज्यांना ते ओळखतात आणि ज्यांच्यावर ते विश्वास ठेवतात. अनोळखी व्यक्तींपासून दूर राहण्याचे महत्त्व सांगा.

४) मोठ्याने बोलण्याचा सराव : मुलांना मोठ्याने आणि स्पष्टपणे मदत...मदत...! असे ओरडण्याचा सराव करायला द्या, जेणेकरून गरज पडल्यास ते इतरांचे लक्ष वेधून घेऊ शकतील.

मूल्यमापन :

१) आणीबाणीच्या परिस्थितीत कोणाकडे मदत मागाल?

२) मदत मागण्यासाठी कोणते शब्द वापरले जातील ?

३) मूक नाट्य : आपत्कालीन परिस्थितीत मदत मागा.

कृती ७ : सुरक्षित ठिकाण शोधा (Find a Safe Place)

घटक : अंगणवाडी (Anganwadi)

उपघटक : सुरक्षित ठिकाण शोधणे

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना अंगणवाडीतील सुरक्षित ठिकाणे ओळखण्यास मदत करणे.

२) धोका आणि सुरक्षित ठिकाणे कोणती आहेत याची ओळख करून देणे.

३) अंगणवाडीच्या परिसरातील सुरक्षिततेचे महत्त्व शिकवणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक (Group)

कृतीसाठी आवश्यक साधने / साहित्य :

१) सुरक्षित (उदा. टेबलाखाली, भिंतीजवळ) आणि असुरक्षित (उदा. खिडकीजवळ, कपाटाजवळ) ठिकाणांची चित्रे.

२) खडूने जमिनीवर एक मोठे वर्तुळ चित्र काढा (खेळात सुरक्षित ठिकाण तयार करण्यासाठी).

३) घंटी (मुलांना संकेत देण्यासाठी).

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) मुलांना विचारा : जर बाहेर अचानक जोरात पाऊस आला, तर तुम्ही कुठे लपाल?

२) घरात किंवा शाळेत कोणती जागा सर्वात सुरक्षित वाटते? असे प्रश्न विचारून त्यांना विचार करायला लावा.

३) त्यांना सुरक्षित ठिकाण म्हणजे काय हे सोप्या भाषेत समजावून सांगा, जसे की, जिथे आपण सुरक्षित राहू शकतो.

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) चित्र ओळख : सुरक्षित आणि असुरक्षित ठिकाणांची चित्रे दाखवा. मुलांना "सुरक्षित ठिकाणे कोणती आहेत" हे ओळखायला सांगा आणि ते का सुरक्षित आहेत हे सांगा (उदा. टेबलाखाली तुम्ही सुरक्षित राहता, कारण ते तुमच्या डोक्याला वाचवू शकते).

२) सुरक्षित ठिकाणावर जाणे : खडूने जमिनीवर एक मोठे वर्तुळ काढून त्याला सुरक्षित ठिकाण तयार करा (उदा. टेबलाच्या खाली). मुलांना त्या ठिकाणी जाऊन बसण्याचा सराव करून द्या.

३) अभिनय खेळ (Role Play) : शिक्षक म्हणतील, "मुलांनो, अचानक मोठा आवाज झाला!" तेव्हा मुलांनी "सुरक्षित ठिकाणी" जाण्याचा सराव करावा. त्यांना शांत राहणे आणि घाबरून न जाणे शिकवा.

४) शिस्तीचे वळण : कृतीत शिकलेले गाणे गाण्यानंतर मुले शांत बसतील याची खात्री करण्यासाठी शिक्षकांनी/मोजणी करावी. १,२,३,......

मूल्यमापन :

१) अभिनेता हालचाल करत तालावर गिरकी घेण्यासाठी उत्सुक आहेत हे सर्व लक्ष देऊन पहा का ?

२) कृती वय : योग्यतेची तुलना (चाल, ताल, पायाचा आवाज)

(शिक्षकांनी विद्यार्थी कृतीचे निरीक्षण करावे.)

कृती ८ : स्वच्छतेच्या सुसवयी (Hygiene habits)

घटक : घरचे आरोग्य (Home Health)

उपघटक : स्वच्छता आणि वैयक्तिक आरोग्य (Hygiene and Personal Health)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना स्वच्छतेचे महत्त्व समजावून देणे.

२) हात धुणे, दात घासणे यांसारख्या चांगल्या सवयी शिकवणे.

३) जंतूमुळे (Germs) संसर्ग कसा पसरतो हे जाणणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक (Group)

कृतीसाठी आवश्यक साधने/साहित्य :

१) साबण, पाण्याची बादली, हँड सॅनिटायझर.

२) टूथब्रश, टूथपेस्ट.

३) जंतूंचे (Germs) चित्र किंवा प्रतिकृती.

४) स्वच्छ आणि अस्वच्छ मुलांची चित्रे.

५) स्वच्छतेवर आधारित गाणी किंवा व्हिडिओ.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) मुलांना प्रश्न विचारा : जेवण करण्यापूर्वी किंवा खेळून आल्यावर आपण काय करतो ? आपले हात अस्वच्छ असतील तर काय होईल ?

२) [illegible]

३) [illegible]

क) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) [illegible] : [illegible]

२) [illegible] : [illegible]

३) [illegible] : [illegible]

४) [illegible] : [illegible]

मूल्यमापन :

१) [illegible] ? [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

कृती ५ : [illegible] ([illegible])

[illegible] : [illegible]

[illegible] : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साधने / साहित्य :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible]

२) [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

५) [illegible]

मूल्यमापन :

१) [illegible]

कारखाने, रिक्षा, वाहने, अगरबत्ती, शेतीतील भाजी, झाडे, मच्छर, कचरा.

आरोग्यदायी घटक	आरोग्यास हानिकारक घटक

२) दोन्हीतील फरक लिहून घ्या.

३) शुद्ध हवेसाठी आपण काही उपाय सुचवाल, तर ते कोणते आहेत ? आपल्याला त्यात काय करता येईल ?

कृती १० : स्वच्छ हवा – श्वास घेण्याचा खेळ (Clean air Breathing Game)

विषय : पर्यावरणीय बदल : हवामान आरोग्य (Environmental Change : Climate Health)

उपविषय : प्रदूषण (Pollution)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना स्वच्छ हवेचे महत्त्व समजावून देणे.

२) प्रदूषित हवेमुळे श्वास घेणे कठीण होते याची प्रत्यक्ष कल्पना देणे.

३) झाडांमुळे (झाडे) हवा स्वच्छ ठेवण्यास कशी मदत करतात हे शिकणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक (Group)

कृतीसाठी आवश्यक साधने/साहित्य :

१) स्वच्छ आणि प्रदूषित हवेच्या वातावरणाची चित्रे (उदा. धूर असलेली शहरे, हिरवेगार वन)

२) एक छोटे कापडाचे रंग किंवा कागदी पट्टी/पंख.

३) फुगे (हवा भरण्यासाठी)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) मुलांना प्रश्न विचारा : आपण श्वास कसा घेतो ?

२) आपल्याला श्वास घेण्यासाठी कोणती हवा लागते : शुद्ध की अशुद्ध ?

३) दूषित हवेमुळे कोणते आजार होऊ शकतात ?

आ) [illegible] कार्यकृती :

१) [illegible] : मुलांना स्वच्छ [illegible] (उदा. [illegible]) आणि सांग की हे हात [illegible] पण [illegible] (उदा. [illegible]) आणि सांग की हे हात [illegible] नाही.

२) [illegible] : मुलांना [illegible] आणि [illegible] आपला [illegible] हात [illegible].

३) [illegible] आणि स्वच्छ हात : [illegible] स्वच्छ [illegible] हात [illegible] आहेत, ते [illegible] स्वच्छ व [illegible] हात [illegible].

४) 'प्रदूषित हात' आणि 'स्वच्छ हात' [illegible] : [illegible] हात [illegible] की हे 'स्वच्छ हात' आहे, [illegible].

५) [illegible] 'प्रदूषित हात' [illegible] आणि [illegible] नाही हे [illegible]. मुलांना स्वच्छ हात [illegible] आहे हे [illegible].

मूल्यमापन :

१) स्वच्छ होणे [illegible].

२) '[illegible] हात, [illegible]' हे [illegible] आहे ?

३) [illegible] हात स्वच्छ ठेवण्यासाठी [illegible] ?

कृती ११ : [illegible]

घटक : [illegible].

उपघटक : [illegible].

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना [illegible].

२) [illegible].

३) [illegible].

कृतीचा प्रकार : सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) विविध प्रकारचा सुका कचरा (उदा. कागदाचे तुकडे, रिकाम्या प्लॅस्टिकच्या बाटल्या, बिस्किटांची पाकिटे, फळांची साले - हे स्वच्छ आणि सुरक्षित स्वरूपात पुरविलेले असावे.)

२) दोन कचराकुंड्या (हिरवा / निळा)

३) स्वच्छ आणि अस्वच्छ परिसराची चित्रे.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) सुरुवात प्रश्न विचारून : तुम्ही काही खाऊ खाल्ला, तेव्हा उरलेला कचरा कुठे टाकता ?

२) जर कचरा रस्त्यावर किंवा वर्गात इकडे तिकडे टाकला तर काय होते ? असे विचारून त्यांना विचार करायला लावा.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) कचऱ्याची ओळख : विविध प्रकारचा कचरा दाखवा (कागद, प्लॅस्टिक, फळांची साले). सांगा की हा 'कचरा' आहे.

२) योग्य ठिकाणी कचरा टाकणे : दोन कचराकुंड्या दाखवा आणि सांगा की आपण आपला कचरा नेहमी 'योग्य ठिकाणी टाकावा', म्हणजेच कुंडीतच टाकला पाहिजे.

३) प्रात्यक्षिक खेळ : मुलांना प्रत्येक कचऱ्याचा तुकडा उचलून, ओळखून तो योग्य त्या कचराकुंडीत टाकायला सांगा. (उदा. कागदाचा तुकडा कागदाच्या डब्यात, प्लॅस्टिकची बाटली प्लॅस्टिकच्या डब्यात, फळांची साले व पालापाचोळा हिरव्या डब्यात इत्यादी)

४) स्वच्छ परिसर : स्वच्छ परिसराचे चित्र दाखवा आणि सांगा की आपला परिसर स्वच्छ ठेवणे किती महत्त्वाचे आहे. अस्वच्छ परिसराचे चित्र दाखवा आणि त्यामुळे किती घाण/आजार पसरू शकतो हे सांगा.

५) गाणे गाऊ, स्वच्छ राहू ! गाणे / घोषणा : कचरा योग्य ठिकाणी टाकण्याचे महत्त्व सांगणारे एक छोटे गाणे किंवा घोषणा मुलांना शिकवा.

मूल्यमापन :

१) वर्ग स्वच्छ राहण्यासाठी स्वच्छतादूत तयार करा.

२) ओला कचरा आणि सुका कचरा असे वर्गीकरण करा. (भाज्यांच्या साली, कागदाचे तुकडे, दुधाचे पाकीट, अंड्यांची टरफले)

३) 'चला गाऊ, स्वच्छ राहू' गाणे पाठ करून घ्या.

४) 'स्वच्छतेचे महत्त्व' याविषयी मुलांशी चर्चा करा.

कृती १२ : उबदार कपड्यांचा खेळ

क्षेत्र : ज्ञानात्मक विकास : परिसर ओळख.

उपघटक : शीत ऋतू

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना थंडीपासून संरक्षण करण्यासाठी उबदार कपडे वापरण्याचे महत्त्व समजावून देणे.

२) थंडीच्या दिवसांत शरीराला उबदार ठेवण्यासाठी आवश्यक असलेल्या कपड्यांशी ओळख करून देणे.

३) मुलांना थंडीत सुरक्षित कसे राहायचे याची जाणीव करून देणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) विविध प्रकारच्या कपड्यांची चित्रे (उबदार कपडे : स्वेटर, टोपी, मोजे, हातमोजे; हलके सुती कपडे – टी-शर्ट, चड्डी).

२) थंडीत थरथरणारे व आणि उबदार कपडे घातलेले असे मुलांचे चित्र.

३) उपलब्ध असल्यास खऱ्या वस्तू व प्रतिकृती.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) सध्या खूप थंडी आहे का? तुम्हाला थंडी वाजते का?

२) आपण म्हणतो की जेव्हा खूप जास्त थंडी असते, तेव्हा तो 'शीत ऋतू' असतो.

३) थंडीपासून संरक्षण करण्यासाठी आपण काय घालतो? असे विचारून त्यांना विचार करायला लावा.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) कपड्यांची ओळख : उबदार कपड्यांची चित्रे दाखवा. (उदा. स्वेटर, टोपी, मोजे) प्रत्येक कपड्याचे नाव सांगा आणि तो थंडीपासून कसा बचाव करतो हे समजावून सांगा.

२) कपड्यांचे वर्गीकरण : मुलांना विविध कपड्यांची चित्रे देऊन ती 'उबदार कपडे' आणि 'थंडी नसताना चे कपडे' अशा दोन गटांत वर्गीकरण करायला सांगा.

३) बाहुलीला कपडे घालणे : एका बाहुलीला थंडीपासून वाचवण्यासाठी तिला उबदार कपडे घालायला मुलांना मदत करा. (उदा. आता आपण या बाहुलीला थंडी वाजू नये म्हणून स्वेटर घालूया).

४) 'थंडी वाजते' आणि 'उबदार वाटते' अभिनय : मुलांना थंडी वाजल्यासारखे करून दाखवायला सांगा आणि

उबदार कपडे वापरल्याने शरीर उबदार व सुरक्षित राहते याचा अनुभव घ्यायला लावा.

१) घोषवाक्य / गाणे : थंडी आली, थंडी आली, उबदार कपडे घाला! मित्र जरा आधारित एक गोष्ट असे शिकवा.

मूल्यमापन :

१) थंडीच्या दिवसात खालीलपैकी कोणते कपडे वापरता येतील ? योग्य पर्यायावर गोल करा.

जॅकेट	स्वेटर	मफलर	सुती कपडे	कानटोपी

२) थंडी जास्त असेल तर काय करावे असे तुला वाटते ?

३) थंडीपासून बचाव कसा करावा?

कृती १३ : पाणी प्या, निरोगी राहा!

घटक : आरोग्यदायी सवयी : पाण्याचे महत्त्व

उपघटक : उन्हाळी त्रास

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना उन्हाळ्यात शरीरात पुरेसे पाणी पिण्याचे महत्त्व समजावून देणे.

२) ऋतूनुसार योग्य कपडे घालण्याचे महत्त्व शिकवणे.

३) उन्हामुळे होणाऱ्या त्रासापासून संरक्षण करायला शिकवणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) पाण्याची बाटली, ग्लास

२) ऊन लागल्यावर घ्यावयाच्या काळजीचे चित्र (उदा. लिंबू पाणी, ताक, पाणीपुरी).

३) उन्हात खेळताना आणि सावलीत विश्रांती घेताना मुलांचे चित्र.

४) सूर्य आणि उन्हाळ्याचे चित्र.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) आज खूप गरम वाटत आहे का ? तुम्हाला खूप तहान लागते का ?

२) जेव्हा खूप गरम होते, तेव्हा तो 'उन्हाळ्याचा ऋतू' असतो.

३) गर्मीत आपल्याला काय प्यायला आवडते ? असे विचारून संवाद निर्माण करावा.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) पाण्याचे महत्त्व : पाण्याची बाटली आणि ग्लास दाखवून सांगा की पाणी आपल्या शरीरासाठी किती महत्त्वाचे आहे. विशेषतः जेव्हा खूप गरम असते, आपल्या शरीराला पाण्याची खूप गरज असते, जसे झाडांना पाण्याची गरज असते.

२) उन्हाळ्यात आवडणारे (आइस्क्रीमचे) प्रात्यक्षिक : मुलांना पाणी पिण्यास प्रोत्साहित करावे. प्रत्येक मुलाला आपला ग्लास 'माझा' असे लिहायला सांगा.

३) ऋतू आणि थंड पाण्याचे चित्र : सूर्य आणि उन्हाळ्याचे चित्र दाखवा आणि मुलांना सांगा की गरम ऋतू आपल्या शरीराला कसे थकवते. चित्र काढायला दिलेल्या कागदावर चित्र काढून घ्या आणि पाणी प्यायचे महत्त्व समजावून द्या.

४) उन्हाळ्यातील फळांची ओळख : टरबूज, खरबूज, कलिंगडाचे, संत्र्याचे फोटो आणि पदार्थ दाखवा. हे फळे उन्हाळ्यात उपलब्ध असतात हे सांगा. (मुलांना प्रत्यक्ष फळ देऊन ते खूप थंड आहेत असे सांगा.)

५) पाणी प्या, पाणी प्या, उन्हाळ्याचे गाणे : मुलांना पाणी पिण्याचे महत्त्व सांगणारे एक छोटे गाणे शिकवा.

उदा.

पाणी प्या, पाणी प्या, उन्हाळ्यात पाणी प्या,

उन्हाळ्यात थंडगार, हिवाळ्यात कोमट प्या,

पिवळ्या रंगाचे, गुलाबी पाणी प्या

आणि निरोगी रहा....!

मूल्यमापन :

१) पाण्याचे महत्त्व सांग.

२) उन्हाळ्यात उष्णतेपासून बचाव करण्यासाठी तू शरीराची कशी काळजी घेशील ?

कृती १४ : बेडूक राजकुमार आणि सुरक्षित खेळ

वय : कल्पनेतील वय : पाचवी ओलांडलेले.

कालावधी : अर्धा तास.

कृतीची उद्दिष्टे :

१) मुलांना कल्पनेत रमतांना सुरक्षित खेळ खेळण्याचे महत्त्व समजावून देणे.

२) काल्पनिक किंवा खरा यातला फरक ओळखणे.

३) कल्पनेतून वास्तव जाणवण्यासाठी दोन्ही बाजू, मुलांना बाबी समजावून सांगणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) गोष्टीतल्या आणि खऱ्या अनुभवांतल्या चित्रांचे चित्र (उदा. कल्पनेतील राजकुमार, खरा बेडूक).

२) राजकुमार बेडकाचा आणि खऱ्या बेडकाचा फुगा ही चित्रे.

३) गोष्टी, चित्र आणि पालक, दुसऱ्या कोणता अनुभवांचा वापर.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) तुम्ही खूप छान असलेला असा कोणी बेडूक : राजकुमार की बेडूक ?

२) बेडूक खूप छान असतो, बेडूक हे आपल्या गोष्टींमधील हमखास असते.

आ) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) उत्तम आणि खरा बेडूक : गोष्टीतल्या आणि वास्तवातील बेडकांचे चित्र दाखवा, मुलांना सांगा की बेडूक खूप छान असते, बेडूक आपल्या कल्पनेत किंवा खरा असतो सुरक्षित असते.

२) राजकुमाराचे चित्र : राजकुमार बेडकाचा मुलांना चित्र दाखवून सांगा हा की असा कल्पनेतील असू शकतो. नंतर खऱ्या बेडकाचा चित्र दाखवून हे सुरक्षित असल्याचे सांगा.

३) फरक ओळख : गोष्टी, चित्र आणि पालक, दुसऱ्या कोणी काही सांगितले तरी ते काही आपल्याला सांगितलेले सर्व खरे नसते. मुलांना दोन्ही बाजू समजा आणि दोन्हीही गोष्टी फरक ओळखण्यास सांगा.

४) कथा : मुलांना एक छोटी कथा सांगा, की तुम्ही आपल्या मित्रांसोबत बेडूक ही खूप मजा होते. बेडूक ही कल्पनेत असू शकते, म्हणून आपण त्याला खूप मान आहे असे वाटू नये.

५) दुर्घटनेत सापडलेले : मुलाच्या अंगावर [illegible] उचलून दुसरीकडे [illegible]
आहे. त्यांना [illegible] कोणती [illegible] करावे लागेल.

मूल्यमापन :

१) उपलब्ध साधनांचा वापर करून [illegible] करता येईल ? चर्चा करा.
२) [illegible] चर्चा करा.
३) 'कार्ड हाताळा, काही [illegible]' [illegible] करा.

कृती १५ : कार्डिओ पल्मनरी रिससिटेशन (CPR) – जीवन वाचवणारी कृती

कृतीची उद्दिष्टे :

१) CPR म्हणजे काय हे समजून घेणे.
२) आपत्कालीन परिस्थितीत CPR देण्याची पद्धत शिकणे.
३) हृदयविकाराचा झटका आलेल्या व्यक्तीला मदत कशी करावी हे समजून घेणे.
४) जीव वाचवण्यासाठी व मदतीची भावना विकसित करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक / सामूहिक

१) प्रात्यक्षिक (Demonstration)
२) चर्चा
३) कृतियुक्त शिक्षण (Activity - Based learning)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) प्रशिक्षण CPR Training Dummy (किंवा उशी / मोठी बाहुली)
२) टीव्ही / प्रोजेक्टर (व्हिडिओ दाखवण्यासाठी) [illegible]
३) पोस्टर्स / छायाचित्रे
४) स्टॉपवॉच / घड्याळ
५) प्रथमोपचार पेटी / ताणा

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) व्हिडिओ किंवा चित्र दाखवून [illegible]

२) शिक्षक प्रश्न विचारतील :

- कुणी बेशुद्ध झाल्यास तुम्ही काय करता ?
- तुम्हाला CPR बद्दल कोणती माहिती आहे?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

- CPR ही संकल्पना समजावून सांगणे :
  १) CPR म्हणजे कार्डिओ (हृदय) + पल्मोनरी (फुफ्फुसे) + रिससिटेशन (पुन्हा चालू करणे)
  २) CPR चे ३ मुख्य टप्पे : C – Circulation, A – Airway, B – Breathing
- Hands Only CPR शिकवणे (फक्त हाताने CPR) :
  १) रुग्ण प्रतिसाद देत नसेल तर १००–१२० प्रति मिनिट छाती दाबणे सुरू करा.
  २) दोन्ही हात छातीच्या मध्यभागी ठेवणे.
  ३) छाती ५ सेमी खाली दाबली पाहिजे.
  ४) संगीताच्या तालावर CPR सरावासाठी वेग मोजणे.
  ५) गाण्याचा ठेका वापरून सराव (Staying-Alive-song)
  ६) १०८ नंबर डायल करून मदत मागणे. (रुग्णवाहिका)

प्रात्यक्षिक :

१) शिक्षक स्वतः प्रात्यक्षिक
२) नंतर विद्यार्थ्यांनी बाहुलीवर सराव करणे.

मूल्यमापन :

गृहपाठ :

१) माहिती पोस्टर तयार करणे : CPR जीवन वाचवणारी तंत्रे
२) एक विद्यार्थी रुग्ण अभिनय करेल, दुसरा मदत करेल

कृती १५ : धूम्रपानामुळे होणाऱ्या आरोग्यविषयक जागरूकता

घटक : शारीरिक बदल : धूम्रपान आरोग्य

उपघटक : धूम्र

कृतीचे उद्दिष्टे :

१) धूम्रपानामुळे होणाऱ्या आजारांची माहिती करून देणे.

२) सुरक्षिततेसाठी आवश्यक खबरदारी शिकणे.

३) भूकंपाच्या आपत्तीत उपयोगी वस्तू जाणून घेणे.

४) आपत्तीच्या प्रसंगी योग्य निर्णय घेणे.

कृतीचा प्रकार : गटकार्य / चर्चा / प्रात्यक्षिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) कोरे पेपर, पेन व खडू

२) प्रोजेक्टर / संगणक (आवश्यक असल्यास)

३) छायाचित्रे / कात्रणे / भूकंपाच्या अपघातांच्या बातम्यांचे प्रक्षेपण

४) नकाशा, टॉर्च, प्रथमोपचार पेटी, इ.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

- शिक्षक विद्यार्थ्यांना विचारतील :
  1) तुम्ही कधी भूकंप अनुभवला आहे का ?
  2) भूकंपात कोणती धोकादायक परिस्थिती निर्माण होते ?

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

- विद्यार्थ्यांचे छोटे गट तयार करणे
- प्रत्येक गटाला खालील विषयांवर चर्चा करायला सांगणे :
  1) भूकंपाचे परिणाम (इमारती, रस्ते कोसळणे, आगीच्या घटना इ.)
  2) सुरक्षिततेसाठी खबरदारी (टेबलाखाली लपणे, टॉर्च, पाणी जवळ ठेवणे इ.)
- गटाने तक्त्यावर माहिती लिहून सादर करणे.
- भूकंपाच्या वेळी वापरण्यायोग्य वस्तूंचे प्रात्यक्षिक (उदा. टॉर्च, प्रथमोपचार पेटी)
- शिक्षक विद्यार्थ्यांना भूकंपाचे परिणाम व सुरक्षिततेच्या उपायांवर अधिक माहिती सांगतील.

मूल्यमापन :

१) भूकंपाचे परिणाम सांगा.

२) भूकंपाच्या वेळी तुम्ही कोणती खबरदारी घ्याल ?

३) भूकंप आल्यावर कोणत्या वस्तू जवळ ठेवाल ?

कृती १५ : आपणही बुकमार्क बनवूया!

घटक : वाचनासाठी बदल घडवणे व ठेवा

उपघटक : पुस्तके

कृतीची उद्दिष्टे :

१) पुस्तक म्हणजे काय हे जाणून घेणे.

२) पुस्तकांचे पर्यावरणातील महत्त्व आणि वाचनाचे जीवनावर होणारे परिणाम याबद्दल जाणीव निर्माण करणे.

कृतीचा प्रकार : प्रात्यक्षिक आणि चर्चा

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

वाचनाचा एक पारंपरिक ठसा किंवा निवडलेली कहाणी, रंग पाणी (कुंडी १/४ एकत्र, काही कापडी तुकडे, कात्री, जाड कागद किंवा जाड रंगीत कागद (फाईलफोल्डर्स), स्केच बोर्ड/पेन्सिल आणि स्टेपलर/मार्कर, पुस्तके आणि इतर चित्र (उदा. जुने मासिक कापलेले चित्र किंवा स्टिकर्स)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) तुम्हाला कधी वाचताना किंवा वर्गखोलीत बघताना पुस्तक किंवा बुकमार्क पाहिले आहे का? ते कसे दिसते?

२) त्यांच्या अनुभवाबद्दल चर्चा करणे आणि ते कसे वापरले जातात का?

३) वर्ग आणि पुस्तक यांचा विचार करून वाचनातील आवड आणि वाचन सवय प्रोत्साहित करणे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

- प्रात्यक्षिक - बुकमार्क निर्मिती :

१) शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांसमोर काम करून दाखवावे.

२) कार्डशीट घेऊन त्याचे विशिष्ट आकार एक एकाच आकाराचे तुकडे (एक किंवा दोन कापडाचा एक पुरेसा आहे.)

३) त्यांच्या एकाच्या तुकड्यावर कापडी तुकडे चिकटवणे.

४) जाड कागदाचा किंवा कापडाचा फाईलफोल्डर सगळ्यात पहिल्यांदा विद्यार्थ्यांना द्यावे.

५) काही वेळात प्रत्येकाने बुकमार्क तयार करायचे शिकवावे.

- चर्चा आणि स्पष्टीकरण :

  १) हे प्रात्यक्षिक पाहिल्यावर विद्यार्थ्यांना काय दिसले, याबद्दल चर्चा करावी.

  २) विविध फुगे कसे तयार होते, फुग्याचा पातळ पडदा हे साबण पाणी आणि हवा यांच्यापासून बनतो.

  ३) श्वास सोडल्यामुळे बल (फुग्यात हवा) तयार होते.

  ४) काडीच्या पृष्ठभागावर हे फुगे तयार होण्यासाठी पेडल (Pedals) पसरून काम करतात.

  ५) वाऱ्यामुळे फुग्याला काही काळ हवेत तरंग घेता येते.

  ६) रंग छटांमुळे बघणारे त्याच्या पृष्ठभागावर प्रकाशाचे परावर्तन होते आणि ते फुग्याच्या रंगांमध्ये दिसून पुढे तयार करतात.

  ७) हवा आणि फुगे यांच्यातील फरक स्पष्ट करावा : दोन्ही घटकांचा संबंध असतो, तर हवा असल्यास, तर फुगे अधिक तयार होते.

  ८) फुग्याचे वजन, जोरातील आणि आकाराबद्दल परिणाम (उदा. फुग्याचा आकार होतो, असल्यास, विभक्त होणारे परिणाम इ.) यावर चर्चा करावी.

मूल्यमापन :

१) फुगे आणि हवा यांच्यातील मुख्य फरक काय आहे ?

२) हे पाहिल्यावर फुग्यांच्या अनुभवाबद्दल सांग आणि तेव्हा तुला काय वाटले ?

कृती १८ : पाणी वाचवा, जीवन फुलवा!

घटक : जलसंधारण शिक्षण - पाणी आणि

उपघटक : पुस्तक

कृतीची उद्दिष्टे :

१) पाण्याचे महत्त्व समजून घेणे.

२) पाण्याची बचत करण्याचे मार्ग जाणणे.

३) पाऊस आणि पाणी यांच्यातील संबंध ओळखून घेणे.

४) पुस्तक वाचन करून दैनंदिक जीवनातील पाणी बचत यांची चर्चा करणे.

कृतीचा प्रकार : गोष्ट, चित्रकथा, चर्चा आणि कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) पाण्याची बचत करणारे आणि पाण्याची बचत दर्शविणारे चित्र (उदा. नळातून पाणी वाया जात असलेले, बादलीत पाणी साठवलेले)

२) रिकामा जग आणि भरलेला जग चित्र काढलेले.
३) कृतिसाठी कागद, पेन्सिल, रंग.
४) पाणी वाचवण्याच्या उपायांवर एक छोटी आणि मोठी गोष्ट सांगणे.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) आपल्याला जगण्यासाठी कशाची गरज असते? (उत्तर : अन्न, पाणी, हवा). पाणी कशासाठी लागते? (पिण्यासाठी, आंघोळीसाठी, स्वयंपाक, शेतीसाठी)

२) पाण्याचे दैनंदिन जीवनातील उपयोग सांगणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) गोष्ट सांगणे : शिक्षकांनी एक छोटी आणि मोठी गोष्ट सांगावी, ज्यात दुष्काळामुळे पाणी कमी कसे होते आणि लोकांना व प्राण्यांना कसा त्रास होतो, हे समजले पाहिजे. (उदा. एका गावात खूप उष्णता होती, पाऊस पडला नाही, विहिरी कोरड्या पडल्या, झाडे सुकली. लोक काय करत असतील?)

२) निरीक्षण आणि चर्चा :

- मुलांना कागद आणि रंग देऊन तुम्ही पाणी कसे वाचवता? किंवा पाणी नसेल तर काय होईल? याचे चित्र काढायला सांगावे.
- मुलांना प्रश्न विचारणे. शिक्षकांनी पाण्याची नासाडी करणारे चित्र दाखवून हे बरोबर आहे का? विचारणे आणि पाणी वाचवण्याचे महत्त्व समजावून सांगावे.

३) प्रात्यक्षिक - पाण्याची बचत :

- एक भरलेला जग चित्र काढलेले असावे आणि एक रिकामा जग.
- शिक्षकांनी मुलांना समजावे की नळातून पाणी वाहू नये, पाणी कसे वाचवायचे हे चित्र दाखवून सांगावे. उदा. नळ वापरल्यानंतर बंद ठेवणे, ब्रश करताना अतिरिक्त पाण्याचा वापर टाळणे, उरलेले पाणी झाडांना घालणे.
- चला, हे पाणी आपण वाचवूया! असे म्हणून पाण्याची बचत करण्याचे प्रात्यक्षिक दाखवावे.

४) झाडांचे महत्त्व :

- पाऊस कसा पडतो? झाडे असल्यामुळे पाऊस जास्त पडतो. म्हणून आपण झाडे लावली पाहिजेत, असे संदेश मुलांना सांगणे.

मूल्यमापन

१) पुढील प्राणी कसे वावरतात, हे कृतीतून व्यक्त करायला सांगणे (उदा. [illegible]).

२) आपण प्राणी का पाळले पाहिजे ?

३) प्राणी नसतील तर काय होईल ?

कृती १९ : पाणी जपून वापरा, दुष्काळ टाळा!

घटक : [illegible]

उपघटक : दुष्काळ

कृतीची उद्दिष्टे :

१) दुष्काळ म्हणजे काय आणि तो कसा पडतो, हे वैज्ञानिक दृष्टिकोनातून समजून घेणे.

२) दुष्काळाची कारणे आणि परिणाम (मानव, प्राणी, वनस्पती, अर्थव्यवस्था यावर) यांची सखोल माहिती घेणे.

३) पाण्याची बचत करण्याचे महत्त्व समजून घेणे.

४) पाण्याचा योग्य वापर करण्याच्या सवयी लावणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक, गटकार्य, व्हिडिओ / चित्रफीत दाखवणे आणि कृती [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) दुष्काळासंबंधीत काही चित्रफिती किंवा व्हिडिओ [illegible] (उदा. कोरडी पडलेली शेते, [illegible], पाण्यासाठी रांगा).

२) पाण्याचा वापर आणि बचत [illegible] चित्र किंवा तक्ता.

३) [illegible]

४) [illegible]

५) काही वर्तमानपत्रांतील दुष्काळासंबंधीच्या बातम्यांची कात्रणे (आवश्यक).

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) शिक्षक : पाऊस पडला नाही तर काय होईल ? [illegible]

२) विद्यार्थी दुष्काळाबद्दल काय ऐकले आहे किंवा पाहिले आहे, [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) पार्श्वभूमी/चित्रफीत प्रदर्शन :

- शिक्षकाने दुष्काळाचे परिणाम दाखवणारे छोटे व्हिडिओ किंवा चित्रफितीचा भाग (५-७ मिनिटे) दाखवावा. (उदा. दुष्काळी शेती, जनावरांचे हाल, लोकांचे स्थलांतर, पाण्यासाठी रांग)
- चित्रफीत पाहताना विद्यार्थ्यांनी काय पाहिले आणि त्यांना काय वाटले, यावर चर्चा घडवून आणावी.

२) दुष्काळाची कारणे आणि परिणाम :

- शिक्षकाने दुष्काळ म्हणजे काय? (कृषी पावसाचा अभाव), त्याची प्रमुख कारणे (उदा. कमी पाऊस, अनियमित पाऊस, जंगलतोड, पाण्याची नासाडी) आणि त्याचे दुष्परिणाम (शेती नुकसान, अन्नटंचाई, पाणीटंचाई, आरोग्याच्या समस्या, स्थलांतर, आर्थिक संकट) यावर सविस्तर माहिती द्यावी.
- फळ्यावर प्रमुख मुद्दे लिहून काढावे.

३) उपाययोजनांवर चर्चा :

- विद्यार्थ्यांना छोट्या गटांमध्ये विभागावे. (प्रत्येक गटात ४-५ विद्यार्थी)
- प्रत्येक गटाला एक कृती कार्ड आणि त्यावर दिलेल्या प्रश्नांपैकी एका विषयावर उपाययोजनांचे मुद्दे शोधण्यास (चित्र किंवा मुद्द्यांच्या स्वरूपात) तक्ता बनवण्यास सांगावे :

  गट १ : शेतात पाण्याची बचत कशी करावी? (उदा. ठिबक सिंचन, कमी पाणी लागणारी पिके घेणे, पावसाचे पाणी जमिनीत मुरवणे, भविष्यात पाणी उपलब्ध राहील याची काळजी घेणे)

  गट २ : घरात पाण्याची बचत कशी करावी? (उदा. कपडे धुताना पाणी वाया न घालवणे, गळणारे नळ दुरुस्त करणे, पुनर्वापर केलेले पाणी वापरणे)

  गट ३ : समाज/सरकार (प्रशासन) याची काय भूमिका असावी? (उदा. जल संधारण प्रकल्प, जुनी विहिरी पुनरुज्जीवित करणे, झाडे लावणे)

  गट ४ : दुष्काळग्रस्त लोकांच्या मदतीसाठी आपण काय करावे? (उदा. पाणी व्यवस्थापन, नवीन योजना).

- गटानुसार तक्ता तयार झाल्यावर प्रत्येक गटाने तो सादर करावा.

४) निष्कर्ष आणि प्रतिज्ञा :

- सर्व गटांच्या सादरीकरणानंतर शिक्षकाने मुख्य उपायांचा सारांश द्यावा.

- विद्यार्थ्यांना पाणी उपयुक्त वापरण्याची आणि प्रत्येकाने त्याबद्दल सांभाळण्याची प्रतिज्ञा घ्यायला सांगावी. (उदा. प्रतिज्ञा : मी प्रतिज्ञा करतो की, पाणी हे जीवन आहे, त्याचा वापर काटकसरीने व काळजीपूर्वक करेन. मी पाण्याचा अपव्यय व नासाडी करणार नाही. नैसर्गिक प्रवाह, जलाशय, नाले व पाणीपुरवठ्याच्या सार्वजनिक सुविधांचे मी रक्षण करेन. पाण्यासंबंधीचे कायदे व नियमांचे काटेकोरपणे पालन करेन. पाण्याचे बचतीचे व ज्ञान वाढवण्याचा मी प्रयत्न करेन. पाण्याची स्वच्छता व पवित्रता जपणे, हे माझे सामाजिक बांधिलकी मानून, त्याचे सदैव पालन करेन. जयहिंद! जय महाराष्ट्र!)

मूल्यमापन

१) पाणी वाचवण्याचे मार्ग सांग.

२) तुमच्या घरी पाणी [illegible] ?

३) पाणी वाचविणे हे [illegible].

स्तर क्र. ३ पूर्व माध्यमिक स्तर

कृती १ : घाबरून न जाता, सुरक्षित राहू (भूकंप)

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी व समुद्राचे उधाण

उपघटक : भूकंप

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) विद्यार्थ्यांना भूकंपाच्या वेळी योग्य प्रतिसादाबाबत माहिती देणे.

२) सुरक्षिततेच्या नियमांबाबत जागरूक करणे.

कृतीचा प्रकार : प्रात्यक्षिक कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

भूकंपाची माहिती देणारे साहित्य, वर्गातील बाक, टेबल, खुर्ची, भूकंपाच्या वेळेच्या ऐकण्यासाठी साहित्य, "DROP - COVER - HOLD ON" चे चित्र

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

भूकंपाविषयी प्रश्न विचारून पूर्वज्ञान जागृत करणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) वर्गात शिट्टी वाजवून अचानक भूकंपाचा इशारा द्यावा.

२) सर्व विद्यार्थ्यांना 'DROP - COVER - HOLD ON' पद्धत प्रत्यक्षात करावी.

(टीप : चित्र पाहावे)

- DROP जमिनीवर बसून घ्या.
- COVER डोक्यावर हात ठेवून टेबलखाली लपून बसा.
- HOLD टेबल किंवा पाय धरून ठेवा, थरथर थांबेपर्यंत थांबा.

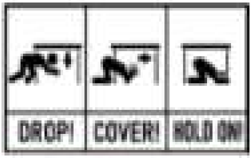

३) प्रत्येकाला हालचाल सुरुवात अनुभव घेण्या करण्यासाठी फक्त १० सेकंद देणे.

४) गजर बंद झाल्यानंतर शिक्षकांच्या सूचनेनुसार विद्यार्थी रांगेत सुरक्षित ठिकाणी बाहेर पडतात.

चर्चा व संकलन

प्रात्यक्षिक कृती पूर्ण झाल्यावर शिक्षकाने विद्यार्थ्यांना पुढील प्रकारे प्रश्न विचारून चर्चा व संकलन करून घ्यावे.

1. काय केले ?
2. काय चूक झाली ?
3. काय शिकलो ?

मूल्यमापन

1. भूकंपाबाबत DROP, COVER, HOLD ON या कृतींवर आधारित चित्र काढा.
2. भूकंपात DROP, COVER, HOLD ON या कृती न केल्यास काय होईल ?
3. भूकंपात DROP, COVER, HOLD ON या कृती करताना विशेष गरज असणाऱ्या व्यक्तींना कशा प्रकारे मदत कराल ?

कृती ४ : प्रश्नमंजूषा (Quiz) (भूकंप)

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, वादळे इत्यादी

उपघटक : भूकंप

कृतीची उद्दिष्टे :

1. भूकंपाविषयी माहिती मिळविणे.
2. भूकंपाविषयी जनजागृती करणे आवश्यक आहे.
3. भूकंपावेळी कोणती काळजी घ्यावी हे समजून घेणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक (५-६ मुलांचे गट करावेत)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

तक्ता, भूकंपावर आधारित प्रश्नावली (शिक्षकाने वयोगटानुरूप प्रश्नावली तयार करावी.)

नमुनादाखल प्रश्न :

(अशा प्रकारे प्रश्नांची मांडणी ठेवावी.)

1. भूकंप म्हणजे काय ?
2. भूकंप होण्याची कारणे सांगा.
3. भूकंपाची तीव्रता कोणत्या स्केलवर मोजली जाते ?
4. भूकंप व ज्वालामुखी यांचा परस्पर संबंध काय आहे ?

५) शाळेत असताना अचानक भूकंप झाला तर तुम्ही यापैकी कोणती कृती कराल?

६) भूकंपाच्या वेळी पळापळ करणे धोकादायक का ठरते?

७) लिफ्ट, जिन्यात व काचेजवळून दूर राहणे का आवश्यक आहे?

८) भूकंप झाला तर लिफ्टचा वापर का करू नये?

९) भूकंपानंतर गॅस व वीज स्विच बंद करणे का महत्त्वाचे आहे?

१०) शाळेत असताना भूकंप झाला तर विद्यार्थ्यांनी कुठे एकत्र जमावे?

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) शिक्षकाने भूकंपावर आधारित विविध प्रसारमाध्यमातील बातम्यांवर चर्चा करून पूर्वज्ञान जागृती करावी.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थी संख्येनुसार त्यांचे ६-६ चे गट करावे.

२) प्रत्येक गटाला एक नाव निश्चित करावे.

३) प्रश्न प्रकारानुसार स्पर्धेच्या तीन फेऱ्या घेता येतील.

४) विजेत्या गटाचे अभिनंदन करून उर्वरित गटांचे कौतुक टाळ्या वाजवून करावे.

चर्चा व संकलन :

प्रश्नमंजूषेमध्ये आलेल्या प्रश्नांवर चर्चा करून माहितीचे संकलन करून घेणे.

मूल्यमापन :

१) भारतातील भूकंपप्रवण क्षेत्रांची यादी ते नकाशाच्या साहाय्याने दाखवा.

२) भूकंपाच्या वेळी कोणती दक्षता घ्यावी ते सांगा. (अनुभवावर आधारित उत्तरे अपेक्षित.)

कृती ६ : पाहू, वाचा व कृती करा.

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, समुद्री वादळ

उपघटक : ज्वालामुखी

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) ज्वालामुखी म्हणजे काय हे समजणे.

२) ज्वालामुखीचे प्रकार ओळखणे.

३) ज्वालामुखीच्या वेळेस काय करावे व काय करू नये हे समजणे.

४) ज्वालामुखी उद्रेक, वेगवेगळ्या प्रकारांचे ज्वालामुखी व संबंधित चित्रफिती पाहून शिकणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक कृती / वैयक्तिक कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

ज्वालामुखीच्या चित्रफिती, ज्वालामुखीच्या वेळेस 'काय करावे व काय करू नये' या कृतींचे चित्रफलक इ.

ज्वालामुखी चित्रफिती पाहण्यासाठी लिंक	ज्वालामुखी चित्रफिती पाहण्यासाठी क्युआर कोड
https://diksha.gov.in/play/content/do_312044131446406961240	

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

भूकंप व ज्वालामुखीसंबंधित (उदा. बहुत विनाशकारी चित्र, फोटो इ.) यावरील पुढीलप्रमाणे चर्चा करून पूर्वज्ञान जागृत करावे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

उदा :

१) पाहा : शिक्षक ज्वालामुखीच्या चित्रफिती दाखवतील. सर्व विद्यार्थी हे काळजीपूर्वक पाहून त्यावर चर्चा करतील.

२) सांगा : ज्वालामुखीच्या चित्रफितीवर आधारित प्रश्न विचारून चर्चा करतील.

मूल्यमापन प्रश्न :

१) ज्वालामुखी म्हणजे काय?

२) सर्वात जास्त ज्वालामुखी कोणत्या प्रदेशात आढळतात?

३) ज्वालामुखीचा उद्रेक झाल्यास आपण स्वतःचे रक्षण कसे करू शकतो?

४) ज्वालामुखी आणि भूकंप यांचा संबंध काय आहे?

कृती करा :

ज्वालामुखी या आपत्तीच्या वेळेस काय करावे व काय करू नये या कृतींचे चित्रफलक दाखवावेत व त्याप्रमाणे विद्यार्थ्यांना कृती करण्यास सांगावे.

चर्चा व स्पष्टीकरण

शिक्षक वाळू, दगड व कुंडी यांचा ही कृती पूर्ण झाल्यानंतर उद्रेक झाल्यावर काय काय केले याबाबत विद्यार्थ्यांशी चर्चा करून विद्यार्थ्यांची माहिती संकलित करावी.

मूल्यमापन :

१) ज्वालामुखी व भूकंपातील फरक सांगा.

२) ज्वालामुखीचा उद्रेक झाल्यास काय करावे व काय करू नये याबद्दल भित्तिपत्रक तयार करा.

कृती ४ : ज्वालामुखीचा खेळ, सुरक्षिततेचा मेळ

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, वादळाचे एकक

उपघटक : ज्वालामुखी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) ज्वालामुखी आपत्तीच्या वेळेस उच्च व्यवस्थापन कसे करावे, हे शाळेतील विद्यार्थ्यांना कळवून सांगणे.

२) अशा प्रसंगात वेळेत सुरक्षित आणि आपत्कालीन प्रतिसाद घ्यायची क्षमता वाढवणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक कृती/ प्रात्यक्षिक कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

१) जगाचा भौगोलिक नकाशा

२) ज्वालामुखी प्रतिकृती तयार करण्यासाठी साहित्य (प्लॅस्टिक, कागद, रंग, बेकिंग सोडा इ. वापरणे)

३) आपत्ती व्यवस्थापनावरील चित्रफिती / चित्रफीत

४) आपत्कालीन साहित्य (प्रथमोपचार पेटी, मास्क, बॅटरी (Torch), रेडिओ, पिण्याचे पाणी इ.)

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) विद्यार्थ्यांना ज्वालामुखी म्हणजे काय? त्याचे प्रकार कोणते, भारतातील व जगातील प्रमुख ज्वालामुखींची उदाहरणे सांगावीत.

२) ज्वालामुखी कसा तयार होतो, त्याचे परिणाम सांगावेत.

३) ज्वालामुखी संदर्भात आपली जबाबदारी व व्यवस्थापनाची आवश्यकता स्पष्ट करावी. प्रश्नोत्तरांद्वारे विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान जागृत करावे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) शिक्षकांनी संख्येनुसार विद्यार्थ्यांचे ५ गट तयार करावेत.

२) पहिल्या गटास ज्वालामुखीची प्रतिकृती तयार करायला सांगावे.

३) दुसऱ्या गटाकडून ज्वालामुखी व त्याठिकाणी होणारे बदल यांचे प्रात्यक्षिक करावे (सूचित आकारमान, पद्धतीने क्रमवार (स्टेप) तयार प्रात्यक्षिक करून घ्यावे.

४) तिसऱ्या गटास भारतातील ज्वालामुखींच्या ठिकाणांचा नकाशा करायला सांगावे.

५) चौथ्या गटास जगात सक्रिय असणाऱ्या ज्वालामुखींबाबत माहिती शोधायला सांगावे.

६) सर्व गटांचे सादरीकरण घ्यावे.

चर्चा व संकलन :

१) विद्यार्थ्यांचे अनुभव, त्यांच्या मनातील प्रश्न यांवर चर्चा करावी.

२) प्रत्यक्षातील अनुभव/ प्रात्यक्षिक व त्यातून मिळालेली माहिती संकलित करावी.

३) प्रत्येक गटाने दुसऱ्यांच्या सादरीकरणाबाबत अभिप्राय देणे.

मूल्यमापन :

१) विद्यार्थ्यांच्या प्रात्यक्षिक कार्यातील सहभाग, त्यांची कल्पकता व कार्यक्षमता प्रश्नोत्तरांद्वारे नोंदी करावे.

२) 'ज्वालामुखी' या आपत्तीचे व्यवस्थापन कसे करावे ते लिहा.

कृती ५ : त्सुनामी : विनाशाचा प्रकार – आपली जबाबदारी

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, समुद्राचे प्रवाह

उपघटक : त्सुनामी

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) विद्यार्थ्यांना त्सुनामी म्हणजे काय, याची माहिती होते.

२) त्सुनामीमुळे निर्माण होणारे धोके समजणे.

३) त्सुनामी उद्भवताना व नंतर घ्यायची खबरदारी व सुरक्षिततेचे उपाय आत्मसात होतो.

४) नकाशाचा वापर करून त्सुनामी होणारी ठिकाणे माहीत होते.

कृतीचा प्रकार : गट कृती / वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

त्सुनामी माहितीपत्रक, जगाचा नकाशा, तक्ता व त्सुनामी प्रवण क्षेत्रांच्या नकाशाच्या प्रतिकृती इ.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

मुलांना प्रश्न विचारून त्यांच्यातील पूर्वज्ञान जागृत करणे.

उदा.

१) तुम्ही कधी डोळे बांधून चालण्याचा अनुभव घेतला आहे का ?

२) स्पर्शज्ञानेंद्रियाचा उपयोग होतो तसा जाणवत होऊ शकतो का ?

३) वस्तूंमुळे कोणत्या भेदा जाणवतात विविध ठिकाणी ?

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थी दोन गट करतील.

२) एक-एकाच्या डोळ्यावर पट्टी बांधावी.

३) प्रत्येक गटात समोरच्याला तुमचे प्रश्न ओळखता येतील अशा ठिकाणी ठराविक अंतरावर ठेवावे.

४) प्रत्येक गटाने त्याच वस्तू दिल्या, जो गट ओळखू न शकल्यास त्याच्या जागी तो गट निवडला जाईल.

५) शेवटी त्या ठिकाणी तुमच्यापैकी कशाचा अनुभव कोणी [illegible] त्यांचे [illegible] विद्यार्थ्यांचे विचार प्रत्यक्षात सुचवावे.

चर्चा व प्रश्नोत्तरे :

विद्यार्थ्यांना पुढील प्रश्न विचारून पुढीलप्रमाणे चर्चा करावी.

१) तुम्हाला कोणत्या गोष्टी जाणवल्या ?

२) भविष्यात असा संवाद करताना तुम्ही काय करू शकाल ?

(शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या उत्तरावर आधारित निष्कर्ष फलकावर लिहितील.)

मूल्यमापन :

१) फळ्यावरील तुमचे [illegible] कोणते आहेत ?

(या प्रश्नाद्वारे [illegible] तुमचे [illegible] विचारतील.)

२) [illegible] तुमचे प्रश्न [illegible] या [illegible] करावयाचे.

३) तुमच्याशी [illegible] व [illegible] स्पष्ट करा.

कृती ६ : त्सुनामी पूर्वीची तयारी, सावधगिरीची सूचना

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, समुद्राचे उधाण

उपघटक : त्सुनामी

कृतीचे उद्दिष्ट :

समुद्र किनाऱ्यावरील कामगार, विद्यार्थी व स्थानिक लोकांना त्सुनामीचा धोका, उपाययोजना व अंत जनजागृतीबद्दल जागरूक करणे.

कृतीचा प्रकार : गटकृती / वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

त्सुनामीचे व्हिडिओ, रंग, कागद, चित्रकला, वहीलेखन

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

विद्यार्थ्यांना त्सुनामीची विनाशक ताकद व त्याचा प्रभाव याविषयी पूर्वज्ञान जागृत करा.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) त्सुनामी आल्यानंतर घ्यावयाची काळजी, त्सुनामी आल्यावर घ्यावयाची काळजी याविषयी विषय देऊन भित्तिपत्रक निर्मिती स्पर्धेचे आयोजन करावे.

२) भित्तिपत्रकांचे प्रदर्शन करावे.

३) प्रदर्शन झाल्यावर प्रत्येकाला त्या माहितीचे वर्गात सादरीकरण करावे.

चर्चा व संकलन :

सादरीकरण पूर्ण झाल्यावर विशेष टिपणी तयार करावी. (विद्यार्थ्यांनी विद्यार्थ्यांच्या उत्तरावर आधारित निष्कर्ष मांडावे.)

मूल्यमापन :

१) भित्तिपत्रकातून त्सुनामीमुळे निर्माण होणारे धोके कोणते ते थोडक्यात लिहा.

२) त्सुनामीची लक्षणे कोणती ?

३) त्सुनामीच्या वेळी काय करावे व काय करू नये ते लिहा.

कृती ७ : समुद्राचे उधाण आणि त्याला नागरिक म्हणून माझी भूमिका

घटक : भूकंप, त्सुनामी, ज्वालामुखी, समुद्राचे उधाण

उपघटक : समुद्राचे उधाण

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible] / [illegible] / [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

१) [illegible] / रंग / स्केच पेन

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

५) [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

[illegible]

उदा.

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible] कृती :

[illegible]

२) [illegible] :

[illegible]

३) प्रात्यक्षिक कार्यपत्रिका :

संकट प्रसंगी विद्यार्थ्यांनी काय करावे याचे छोटे नाटिका सादर करावे. (उदा. की [illegible] प्रसंग [illegible] कुणीतरी [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].)

चर्चा व संकलन :

प्रात्यक्षिक पूर्ण झाल्यावर शिक्षक विद्यार्थ्यांना प्रत्येकाच्या प्रश्न विचारून चर्चा व संकलन करून घेणे.

मूल्यमापन :

१) वणव्याचे [illegible] म्हणजे काय ?

२) वणव्याच्या [illegible] निर्माण होणारे धोके कोणते ?

३) वणव्याच्या [illegible] वेळी कोणती खबरदारी घ्यावी हे प्रात्यक्षिकाद्वारे करून दाखवा.

४) वणव्याच्या [illegible] वेळी काय करावे व काय करू नये याबाबतीत [illegible] करा [illegible] निवेदन करून [illegible].

कृती ८ : वणव्याच्या [illegible] वेळ – [illegible] [illegible] [illegible]

साधन : फळा, [illegible], [illegible], वणव्याचे [illegible]

उपघटक : वणव्याचे [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) वणव्याच्या [illegible] वेळी निर्माण होणाऱ्या [illegible] [illegible] जाणणे.

२) वणव्याच्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ओळखणे.

३) वणव्याच्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व [illegible] [illegible] ओळखणे.

४) [illegible] व [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] होणे.

कृतीचा प्रकार : [illegible] कृती/ [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) वणव्याचे [illegible] असलेले फोटो/[illegible] [illegible]

२) [illegible] (काय करावे/काय करू नये)

३) [illegible] व खडू / [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान जागृत करण्यासाठी खालील चित्रावर वर्गात चर्चा घडवून आणावी.

१) चित्रात काय-काय दिसते?

२) हे चित्र कोणत्या ठिकाणचे असेल?

३) वायू प्रदूषण टाळण्यासाठी कोणती काळजी घ्यायला पाहिजे?

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थ्यांचे समान संख्येचे दोन गट करावेत.

२) दोन गटांना देऊन एका फलकावर काय करावे व दुसऱ्या फलकावर काय करू नये असे लिहावे.

३) काय करावे व काय करू नये यासाठी विधान असणारे फ्लॅशकार्ड्स तयार करावेत.

४) त्यानंतर दोन्ही गटातील विद्यार्थ्यांना एक-एक कार्ड उचलून त्यातील विधान वाचून योग्य त्या फलकावर लावण्यास सांगावे व त्याचे स्पष्टीकरण देण्यास सांगावे.

५) अशा प्रकारे सर्व गटातील विद्यार्थी कार्ड वाचून फलकावर लावतील व त्याचे स्पष्टीकरण देतील त्या गटाला विजेता घोषित करावे.

फ्लॅशकार्ड्स संच : 'काय करावे/ काय करू नये' या आधारावर विधाने आणि त्यांची पूर्ण वाक्ये.

उदा :

करावे : सुरक्षित वाहनांचा वापर.

करू नये : प्लास्टिक वेष्टन जाळणे.

चर्चा व समारोप

प्रात्यक्षिक पूर्ण झाल्यावर शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना उपयोजनात्मक प्रश्न विचारून चर्चा व मूल्यमापन करावे.

मूल्यमापन :

१) शीघ्र/अशीघ्र कृती कशी ओळखाल ?

२) अशीघ्र कृती केली तर काय होईल ?

३) [illegible]

कृती २ : सुरक्षिततेचे पालन हेच धोरण

घटक : नैसर्गिक आपत्ती

उपघटक : नैसर्गिक आपत्ती

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांमध्ये नैसर्गिक आपत्तींविषयी जागरूकता निर्माण करणे.

२) नैसर्गिक आपत्तींदरम्यान सुरक्षिततेचे उपाय सुचविणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक/गटाने

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

चित्रफिती व चित्रकार्डसाठी आवश्यक साहित्य – ड्रॉइंग पेपर, [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती : नैसर्गिक आपत्तींविषयी [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती : नैसर्गिक आपत्तींच्या [illegible] 'सुरक्षिततेचे पालन हेच धोरण' या [illegible]

इ) चर्चा व संकलन : नैसर्गिक आपत्तींविषयी शिक्षकाने विद्यार्थ्यांना खालीलप्रमाणे प्रश्न विचारून माहितीचे संकलन करून घ्यावे.

१) काय समजले ?

२) काय शिकलो ?

३) कोणती [illegible] ?

मूल्यमापन :

१) निरनिराळ्या रासायनिक आपत्ती सांगा.

२) रासायनिक आपत्तीचे दुष्परिणाम स्पष्ट करा.

३) रासायनिक आपत्तीच्या विविध प्रकारांमुळे काय होते ते लिहा.

४) रासायनिक आपत्तीदरम्यान व नंतर कोणती काळजी घ्यावी ते सांगा.

कृती १० : वीज आपत्ती, बचाव कृती

घटक : नैसर्गिक आपत्ती

उपघटक : वीज

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना वीज व त्यापासून होणाऱ्या प्रतिबंधात्मक उपायांची माहिती देणे.

२) मुलांमध्ये विजेविषयक जागरूकता निर्माण करणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

खडू, फळा, विजेसंबंधी तक्ते.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती : वीज व त्यापासून होणारे धोके यांविषयी माहिती देण्यापूर्वी कृती सुरू होण्यापूर्वी आवश्यक प्रश्न विचारून मुलांचे पूर्वज्ञान जागृत करणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती : विद्यार्थ्यांना कृती विद्युतविषयक माहिती व त्यापासून बचाव यांचे प्रात्यक्षिक करून दाखवणे.

चर्चा व संकलन :

प्रात्यक्षिक पूर्ण झाल्यावर शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना खालीलप्रमाणे प्रश्न विचारून माहितीचे संकलन करून घेणे.

१) काय केले ?

२) काय बदल झाला ?

३) कृतीचा उपयोग कोणता ?

मूल्यमापन :

१) कोविड १९ हा कोणता आजार आहे? (अपेक्षित उत्तर – संसर्गजन्य रोग)
२) निर्जंतुकीकरण न केल्याने काय होते?
३) कोविड १९चे दुष्परिणाम सांगा.
४) कोविड १९ संसर्गापासून स्व संरक्षणासाठी काय कराल?

कृती ११ : पळू नका, ढकलू नका, शांत रहा

घटक : मॉकड्रिल, आकस्मिक आपत्ती, भूकंप

उपघटक : मॉकड्रिल

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना मॉकड्रिलची माहिती होणे.
२) मॉकड्रिलच्या वेळी सुरक्षित बाहेर कसे पडावे हे समजणे.
३) मॉकड्रिलच्या वेळी घ्यावयाची दक्षता समजणे.

कृतीचा प्रकार : गटात, सामूहिक किंवा वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

स्थानिक परिस्थिती व कृतीनुसार आवश्यक साधने.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

कृतीच्या संदर्भाने विद्यार्थ्यांच्या पूर्वज्ञान जागृतीसाठी पुढील प्रश्न विचारून चर्चा करावी.

नमुनादाखल प्रश्न :

१) तुम्ही कधी भूकंप अनुभवला आहे का? तेव्हा काय घडले?
२) भूकंप झाल्यावर कोणत्या अडचणी येतात?
३) भूकंप, आग किंवा पूर अशावेळी मॉकड्रिल का होते असे तुम्हाला वाटते?
४) मॉकड्रिल घेण्यासाठी कोणती कृती करणे आवश्यक ठरते?
५) मॉकड्रिलच्या वेळी तुम्ही ऐकला आहे का? त्यावेळी काय घडले होते?

आ) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) शाळा भरल्यावर सर्व शिक्षकांनी पूर्वनियोजित पद्धतीने विद्यार्थ्यांना रांगेने बाहेर काढावे.
२) प्रत्येक वर्गातून कोणत्या रस्त्याने बाहेर पडायचे आहे हे आधीपासून विद्यार्थ्यांना सांगावे.

३) [illegible]

४) कृतीचा अहवाल [illegible]

मूल्यमापन :

१) विद्यार्थ्यांशी [illegible]

२) विद्यार्थ्यांच्या [illegible]

३) विद्यार्थ्यांच्या [illegible] ?

कृती १५ : चित्रकला व घोषवाक्य स्पर्धा

घटक : विद्यार्थी, [illegible]

उपघटक : विद्यार्थी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible]

२) विद्यार्थ्यांचे [illegible]

३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : गट/ वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

ड्रॉइंग पेपर्स, चित्र काढण्यासाठी आवश्यक साहित्य.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

[illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४.) जखमी व्यक्तींना बाहेर काढून दवाखान्यात पोहोचवावे.

५.) गर्दी टाळण्यासाठी बघ्यांनी वा नागरिकांनी दूर थांबावे.

६.) वर्तमानपत्रे वाचून पुढील घटनांचा विचार करावा.

मूल्यमापन :

१) अपघातामुळे कोणकोणते नुकसान होते ?

२) वीजटंचाईचे मूल्यमापन करा.

३) अपघात व वीजटंचाई यातील संबंध सांगा.

कृती १२ : संपर्क साधा, सुरक्षित राहा

घटक : दैनंदिनी, आपत्कालीन आपत्ती, सेवा

उपघटक : आपत्कालीन आपत्ती

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना आपत्कालीन सेवा क्रमांकांची माहिती होणे.

२) विद्यार्थी त्यांच्या परिसरातील संपर्क क्रमांक तक्ता तयार करतील व आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये उपयोग करतील.

कृतीचा प्रकार : गटात, सामूहिक किंवा वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

आवश्यक आपत्कालीन सेवांचे क्रमांक तक्ता.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

शिक्षक पुढीलप्रमाणे आपत्कालीन संपर्क क्रमांकांचा तक्ता तयार करून विद्यार्थ्यांना दाखवतील.

अ. क्र.	संपर्क क्रमांक	सेवा
१)	१००	पोलीस दल
२)	१०१	अग्निशमन सेवा
३)	१०८	रुग्णवाहिका
४)	१०३३	राष्ट्रीय महामार्ग हेल्पलाइन
५)	१०९८	बाल हेल्पलाइन
६)	११२	सर्व आपत्कालीन सेवा
७)	१०७७	आपत्ती व्यवस्थापन कक्ष

अ. क्र.	संपर्क क्रमांक	सेवा
८)	स्थानिक संपर्क क्रमांक	पोलीस पाटील
९)	स्थानिक संपर्क क्रमांक	प्राथमिक आरोग्य केंद्र
१०)	११२	[illegible]

विद्यार्थ्यांनी आपत्कालीन क्रमांकांची यादी तयार करून पुस्तकात जपून ठेवावी.

उपक्रम कार्यपद्धती

१) विद्यार्थ्यांना पुस्तिकेमध्ये वरीलप्रमाणे तक्ता तयार करून देणे.

२) विद्यार्थ्यांना तक्त्यावर प्रश्न विचारून चर्चा घडवून आणावी.

उदा. ॲम्बुलन्स हवी असल्यास आपत्कालीन संपर्क क्रमांक कोणता आहे ?

३) क्रमांक लक्षात ठेवणे का गरजेचे आहे हे उदाहरणासह सांगणे.

४) [illegible] विद्यार्थ्यांना फोनवरून बोलण्याचा सराव द्यावा.

५) संकलन व सर्व माहिती अभ्यासणे.

मूल्यमापन :

१) विविध आपत्कालीन सेवांचे संपर्क क्रमांक संकलित करा.

२) आपत्कालीन संपर्क क्रमांक व त्यांच्याशी निगडीत सेवा सांगा.

उदा. आग लागल्यास कोणत्या क्रमांकावर संपर्क करावा ?

कृती १५ : प्रथमोपचार प्रशिक्षण

घटक : विज्ञान, सार्वजनिक आपत्ती, सुरक्षा

उपघटक : सार्वजनिक आपत्ती

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) विद्यार्थ्यांना जखमा, हाड मोडणे, भाजणे, सर्पदंश यासाठी प्रथमोपचार सांगणे.

२) विद्यार्थ्यांना प्रथमोपचाराचा अनुभव देणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक किंवा वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

प्रथमोपचार पेटी

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

[illegible] अपली [illegible] पूर्वज्ञान जागृत करावे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) प्राथमिक आरोग्य केंद्रातील तज्ज्ञ व्यक्तीला आमंत्रण देणे.

२) विद्यार्थ्यांना [illegible] माहिती [illegible] तज्ज्ञ [illegible] प्रात्यक्षिक [illegible]

३) [illegible] करावे.

४) [illegible] आणावे.

मूल्यमापन :

१) [illegible] निर्माण होण्याची कारणे कोणती ?

२) [illegible] परिस्थिती निर्माण झाल्यास तू काय करशील ?

३) [illegible] तू काय करशील ?

४) [illegible] प्रथमोपचार पेटी असणे का आवश्यक आहे ?

कृती १५ : जागृत रहा

घटक : [illegible], [illegible] आपली, [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) सार्वजनिक ठिकाणी [illegible] अपघात [illegible] काय करावे व काय करू नये याची माहिती होणे.

२) सार्वजनिक ठिकाणी [illegible] अपघात [illegible] हे समजून घेणे.

कृतीचा प्रकार : [illegible] (भूमिका अभिनय)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

भूमिका अभिनयासाठी नाटिका, स्थानिक परिस्थितीनुसार उपलब्ध साधने व साहित्य.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

यापूर्वी झालेली दंगल किंवा ठळकपणे दंगल होण्याची कारणे, परिणाम यांवर चर्चा करून पूर्वज्ञान जागृत करणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) स्थानिक पातळीवरील आपत्ती निवारण संस्थेतील प्रशिक्षित व्यक्तीला आमंत्रण देणे व मार्गदर्शन सत्र आयोजित करणे.

२) दंगल रोखण्यासाठी काय करता येईल याबद्दल चर्चा करून घेणे. दंगल होऊ नये यासाठी करावयाच्या उपाययोजनांवर चर्चा करून घेणे.

३) प्रत्येक गटाकडून (दंगल सदृश परिस्थिती, अफवांमुळे पसरणाऱ्या दुष्परिणामी, सुरक्षितता, पोलिसांशी संपर्क साधणे) इत्यादी गटांचे सादरीकरण.

४) संकलन व गटांचे प्रस्तुत करावे.

मूल्यमापन

१) दंगलसदृश परिस्थितीमध्ये स्वतःचे संरक्षण कसे करावे हे सांगा.

२) दंगलसदृश परिस्थितीमध्ये तुम्ही कोणाशी संपर्क साधाल?

३) दंगलसदृश परिस्थितीविषयी शिक्षक म्हणून आपण व शासकीय यंत्रणांनी काय करावे, याचे प्रात्यक्षिक करून दाखवा.

कृती १५ : पथनाट्य

घटक : विषारी वायू, घरगुती आपत्ती, दंगल

कालावधी : दोन दिवस

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना पथनाट्याचा व त्याच्या तंत्राचा परिचय करून देणे.

२) दंगल रोखण्यासाठी व दंगलीच्या काळात काय करावे व काय करू नये याबाबत जागृत करणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक कृती

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

वाचनासाठी साहित्य (नैतिक मूल्यांवर आधारित कथा), चित्रफलक, प्रश्नपत्रिका पट्टी, टीव्ही (चित्रफीत), फलक

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

पैसा म्हणजे काय? त्याची गरज, त्याचे उपयोग व त्याचे सामाजिक, आर्थिक, मानसिक परिणाम स्पष्ट करणे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थ्यांना भूमिका समजून देणे.

२) विद्यार्थ्यांचे दोन अथवा तीन गट करणे.

३) दोन गटांमध्ये पैशाच्या वापराबाबत भूमिका तयार करणे. त्यांना प्रसंग सोपवणे, पटकथा देणे. एकमेकांच्या अनुभवातून चर्चा निर्माण करणे.

४) विषयाचे महत्त्व लक्षात घेऊन पैशाच्या नियोजन करण्यासाठी व प्रत्यक्ष आचरणासाठी मार्गदर्शन देणे.

५) अशा प्रकारे पैसा कमवून घेतल्यामुळे होणाऱ्या गुणांवर, दुष्परिणामांवर चर्चा करून घेणे. पैसा मिळवण्यासाठी काय करावे याविषयी चर्चा करून घेणे.

६) संकलन व चर्चा करून आढावा.

मूल्यमापन :

१) पैसा कुठून मिळतो याविषयी तुमचे मत काय आहे ते थोडक्यात स्पष्ट करा.

२) पालकांचे कष्ट आणि त्याग याविषयी तुमचे मत व्यक्त करा.

माध्यमिक स्तर

कृती १ : वाचन/गद्य आकलन – [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible] पूर्वतयारी व नियोजन

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना आकलनाच्या संदर्भात जाणीव करणे.

२) गद्य/वाचन [illegible]

३) कृतिपत्रिका (हस्तपत्रिका) भूमिका आणि [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible] कृती (Whole Drill)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य/साधने :

१) वाचन / पिठ्ठी, फळा (इतर उपलब्ध साहित्य)

२) प्रार्थना / [illegible] इत्यादी [illegible]

३) [illegible]

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी जाणीव :

१) [illegible]

२) [illegible]

आ) प्रात्यक्षिक कार्यपद्धती :

१) शिक्षक/प्रशिक्षक वाचन/[illegible]

२) [illegible]

३) कृतिपत्रिका (हस्तपत्रिका) [illegible]

४) [illegible]

मूल्यमापन :

१) [illegible]
२) [illegible]
३) [illegible]
४) [illegible]

कृती २ : [illegible]

घटक : [illegible] कृती

उपघटक : [illegible]

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) [illegible]
२) [illegible]
३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

बॅनर, चार्ट पेपर, [illegible], कार्डबोर्ड.

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible]
२) [illegible]
३) [illegible]

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) [illegible]

(उदा : [illegible])

१) एक काल्पनिक आपत्तीची घटना तयार करा व त्यानुसार कार्यवाही करा.

(उदा. भूकंप, पूर, आग)

२) सर्व गट त्यांची भूमिका सादर करतील – शोध व बचाव, प्राथमिक उपचार, [illegible]

३) सदर माहिती विद्यार्थ्यांसमोर सादर करणे.

मूल्यमापन :

१) तुमचा मित्र अचानक शाळेत खेळताना जखमी झाला, त्याला रक्तस्राव होत आहे त्यावेळी तू काय करशील ते सांग.

२) जर एखाद्या विद्यार्थ्याला उष्माघात झाला तर तू काय करशील ते सांग.

३) शाळेत आग लागल्यास सुरक्षिततेसाठी प्रथम तुम्ही कोणत्या गोष्टी कराल ते सांग.

४) तुमच्या प्राथमिक उपचारपेटीत कोणते साहित्य असते त्याची यादी तयार करा.

कृती ३ : सुरक्षिततेचे धडे घेऊ – आपत्ती आली तर कसे वागू

घटक : शोध व बचाव

उपघटक : घर आणि सुरक्षा करणे

कृतीची उद्दिष्टे :

१) संकटात शोध किंवा बचावाचे कौशल्य आत्मसात करणे.

२) शारीरिक आणि मानसिक संतुलन राखण्यासाठी प्रशिक्षण देणे.

३) एकत्रित कृतीचा अनुभव देऊन सहकार्याची भावना वृद्धिंगत करणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक (वैयक्तिक कृती व गटकार्य)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य/साधने :

दोर, खुर्च्यांचे लाकूड, बँडेज, ओढणी/चादरी, पीन।

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी आखणी :

१) आपत्ती आली तर काय करावे, याबाबतीत चर्चा घडवून आणणे.

२) तुमच्या घरात कधी कोणती आपत्ती आली आहे का, याबाबत चर्चा करणे.

३) प्राथमिक बचाव संदर्भात चर्चा घडवून आणणे.

४) शोध व बचाव कार्याची पद्धती सांगणे.

आ) प्रात्यक्षिक कार्यपद्धती :

१) मैदानावर कृत्रिम अडथळे उभे करा. (उदा. [illegible], [illegible], [illegible] अडथळे)

२) विद्यार्थ्यांचे ३ ते ५ जणांचे गट तयार करा.

३) प्रत्येक गटाला एक बनावट 'पीडित' द्या. ([illegible] अडकलेला आहे, जखमी आहे.)

४) प्रत्येक गटाने अडथळे पार करत, बचाव करत सुरक्षित ठिकाणापर्यंत आणावे.

मूल्यमापन :

१) आपली अडचण [illegible] [illegible] विविध प्रकार [illegible].

२) शोध व बचाव कार्याच्या प्रात्यक्षिकावर [illegible] / [illegible] [illegible] तयार करा.

३) शोध व बचावाविषयी महत्त्वाच्या प्रात्यक्षिकातून [illegible] [illegible] शिक्षकांना मिळाले त्याबद्दल १५ ते २० ओळींत माहिती लिहा.

कृती ४ : आपत्तीची तयारी – सुरक्षिततेची शाळा

घटक : शोध व बचाव (Search and Rescue)

प्रायोजक : आपत्कालीन [illegible], [illegible] प्राथमिक [illegible], [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) आपत्तीनंतर [illegible] [illegible] [illegible] शोधणे [illegible] [illegible] [illegible].

२) सुरक्षित [illegible] [illegible], प्राथमिक बचाव कार्यपद्धती [illegible] [illegible] करणे.

३) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] करणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक प्रात्यक्षिक (Field Activity) + [illegible] [illegible] ([illegible])

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

[illegible] [illegible] [illegible] (दोरी, [illegible], [illegible], [illegible] इ.), [illegible], प्राथमिक उपचार पेटी [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] प्रमाणपत्रे

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान :

१) शोध कार्य व बचाव कार्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

२) [illegible] [illegible] प्राथमिक [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

आ) प्रात्यक्षिक कार्यपद्धती :

१) ५-६ विद्यार्थ्यांचे गट करा.

२) [illegible] करा.

३) [illegible] विद्यार्थ्यांनी [illegible] पाहिली का.

४) प्रत्येक [illegible] आणि [illegible]

([illegible])

मूल्यमापन

१) [illegible] आहे ते सांग.

२) [illegible]

३) [illegible] आहे. [illegible] आहे, [illegible] ते सांग.

४) '[illegible]' या [illegible] कर.

५) [illegible] ते सांग.

कृती ५ : [illegible]

घटक : शाळा स्तरावरील आपत्ती व्यवस्थापन

उपघटक : [illegible] – अग्निशमन, प्राथमिक उपचार, [illegible], दिशादर्शक

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible] भूमिका समजून घेणे.

२) प्रत्येक विभागाचे कार्य अनुभवातून शिकणे.

३) [illegible]

कृतीचा प्रकार : [illegible] (प्रात्यक्षिक व भूमिका नाट्य – Role Play + Demo)

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

[illegible], प्राथमिक उपचार साहित्य, [illegible], अग्निशमन, [illegible] इ.

कृतीची कार्यपद्धती

अ) पूर्वतयारी :

१) आपत्कालीन परिस्थितीत [illegible] संदर्भात चर्चा करणे.

२) प्रत्येक कृतिगटाचे कार्य काय असते या संदर्भात चर्चा करणे.

३) कृतिगट आणि त्यांच्या कार्याची विभागणी [illegible] करणे.

आ) प्रात्यक्षिक कार्यपद्धती :

१) वर्गाचे विभाजन करून प्रत्येक गटाला कृतिगट म्हणून जबाबदारी दिली जाते.

२) एखादी काल्पनिक आपत्ती (जसे शाळेतील आग किंवा भूकंप) [illegible] जाते.

३) आपत्ती परिस्थितीत प्रत्येक गटाने [illegible].

४) [illegible] सूचना देईल. [illegible] विद्यार्थ्यांची [illegible] घेईल.

मूल्यमापन :

१) [illegible] या संदर्भात चर्चा करा.

२) आपत्कालीन कृतिगटातील [illegible] करा.

३) [illegible] आपत्कालीन कृतिगटातील [illegible] लिहा.

४) [illegible]

५) [illegible] भूमिका अभिनय सादर करा.

कृती ८ : [illegible]

घटक : [illegible]

उपघटक : [illegible] नियोजन व कृती [illegible] तयार करणे.

कृतीची उद्दिष्टे :

१) विद्यार्थ्यांना [illegible] समजणे.

२) [illegible]

३) घर, शाळा व परिसरासाठी [illegible] योजना तयार करणे.

४) विद्यार्थ्यांमध्ये आत्मविश्वास आणि [illegible] विकसित होणे.

कृतीचा प्रकार : [illegible]

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) कार्ड, पेपर, स्केचपेन, [illegible], [illegible]

२) [illegible] (... किंवा ...).

३) [illegible] (..., ..., मुंग्या, ..., ...)

४) व्हिडिओ (दृश्य, श्राव्य आणि चित्र [illegible] आपल्याशी [illegible]) कृतीसाठी [illegible] आवश्यक साहित्य उपलब्ध करून देतील.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) [illegible] आपली [illegible] आहे या संदर्भात चर्चा करणे.

२) मुंग्या, [illegible] किंवा [illegible] या संदर्भात चर्चा करणे.

३) [illegible] संपर्क [illegible] चर्चा करणे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती

१) वर्गातील विद्यार्थ्यांचे ४ ते ५ गट तयार करणे.

२) प्रत्येक गटास वेगवेगळ्या प्राण्यांची (उदा. ..., ..., मुंग्या, ..., मधमाशी) [illegible] तयार करण्यास सांगणे.

३) पुढील मुद्दे [illegible] करणे :

- निवडलेल्या प्राण्यांची प्राथमिक माहिती.
- प्राण्यांमधील ५ महत्त्वाच्या [illegible] (उदा. [illegible]).
- प्राण्यांमध्ये कुटुंबातील सदस्यांची भूमिका काय असते?
- [illegible] / [illegible] कोणते?

४) प्रत्येक गटाने [illegible] चित्र, तक्ते, [illegible] तयार करणे.

५) सर्व गटांनी आपली माहिती [illegible] आणि [illegible] करणे.

६) शिक्षकांनी [illegible] चर्चा [illegible] व आवश्यक मार्गदर्शन करणे.

कृतीचे संकलन व चर्चा घडवून आणणे :

- सर्व गटांचे सादरीकरण ऐकावे.
- आपत्तीपूर्व तयारी का महत्त्वाची आहे ? या प्रश्नावर विद्यार्थ्यांशी चर्चा घडवून घ्यावी.
- आज शिकलेले ते घरी जाऊन कसे वापराल ? यावर चर्चा करावी.

मूल्यमापन :

१) आपत्तीपूर्व नियोजन महत्त्वाचे आहे या संदर्भात चर्चा करा.

२) आपल्या परिसरात घडलेली एक आपत्ती शोधून लिहा व त्यासाठी आपण पूर्वतयारी कशी करावी याची माहिती सांगा.

३) आपत्तीपूर्व तयारी या विषयावर भित्तिपत्रकासाठी पोस्टर तयार करा.

४) आपत्कालीन किट तयार करा.

कृती ७ : फासे सापशिडी - सुरक्षित राहणे.

पाठ : आपत्तीपूर्व तयारी - प्रोजेक्ट केमोहोप

उपक्रम : धाडस व कौतुकास्पद सापशिडी बोर्ड गेम (Board Game)

कृतीची उद्दिष्टे :

१) खेळ व सहजीवन संबंधी भौतिक, रासायनिक, जैविक व मानवनिर्मित धोक्यांची ओळख करणे.

२) खेळ, अनुक्रिया व परिणामकारी (Sequence) यांतील फरक समजून घेणे.

३) खेळातून आपत्कालीन प्रतिसादात्मक उपाय सुचवणे.

४) कुटुंबांना विद्यार्थ्यांमार्फत कृतीमध्ये सहभागी करणे.

कृतीचा प्रकार : सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) बोर्ड गेम/नकाशा (हाताने काढलेला चालेल).

२) फासे (डाय), सोंगट्या/टोकन इत्यादी
(लाल–पिवळा, निळा–हिरवा, हिरवा–काळा रंग).

३) पेन / पेन्सिल, मार्कर, रंग, स्केचपेन इ.

४) प्रश्नांची कार्डे (छापील किंवा हस्तलिखित).

५) पोस्टर पेपर/चार्ट (उत्तरे लावण्यासाठी जागा).

६) विषय टेप / पोस्टर -इतर पोस्टरांच्या संदर्भात सूचना करण्यासाठी.

७) कृतीसाठी कोणत्याही अवकाश शाळेत उपलब्ध करून ठेवावे.

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) प्रश्न उत्तर/कथा सांगणे. : उदा- (अविष्कारांतील गोष्ट वाचण्यास दिलेली पद्धत.)

२) जीवन व आपली पातील शक्ती, पोषण + आरोग्य – आपलेही जगणे हे समजावून सांगणे.

३) अन्न, विशेष एकक, फळ, भाजीपाला, वनौषधांचा परिणाम, बदल, अन्न/पाणी दूषित होणे इत्यादी स्थानिक व प्रादेशिक उदाहरणे देऊन चर्चा करणे.

४) (उदा – एक, शिक्षक – पालक, हिरव – कमी प्रकार). ही माहिती मिळवण्यासाठी कायम आणि मैत्री करण्यासाठी हे कुठे करून किंवा दिन स्वरूपात राखावे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

अ) शाळास्तर (दिवस १)

१) विद्यार्थ्यांच्या कौशल्यानुसार गटात विभागणी करा.

२) प्रत्येक गटाला गावाचा अभ्यास व त्या वर्गाची सूची द्या.

३) विद्यालयात क्षेत्रभेटीसाठी गावात प्रत्यक्ष भेट द्यावी : वर्ग, प्रयोगशाळा, शहर (कॉलनी), कार्यक्रमात विभाग, विद्युत पीठ, सार्वजनिक, सोयीचे ठिकाण, वा संच इ.

४) विचारले जाणे मंदिर (उदा. मैल बाजार, बाजारपेठ, आवडता असलेला आपल्याशी संबंधित वर्ग, इत्यादी कृत).

५) प्रत्येक प्रकल्पात कोणते निष्कर्ष काढून नोंदवा द्यावे.

६) मदतीसाठी एक -कागद-कॅमेरा-कार्ड-नोंदवही पुस्तक-मार्गदर्शन उपक्रम आणि साधने घ्या.

ब) प्रत्यक्षी विस्तार (गृहपाठ / दिवस २-३)

१) विद्यार्थ्यांनी प्रकल्पाची माहिती गोळा करून पुढील पत्रकात नोंदवावे (उदा. चित्र, स्केचबुकमध्ये नकाशा, पत्रकाची प्रती आदी, ऑडिओ/ व्हिडिओ, मुलाखत अहवाल, वित्तीय वैशिष्ट्ये इ.)

२) मुद्देसूदपणे प्रकल्पात प्रत्येकासाठी चर्चा करून उतारा लिहा.

ब) [illegible] (दिवस ४)

१) [illegible] ३-५ [illegible]

२) [illegible] तयार करा.

मूल्यमापन :

१) परिसरात [illegible] पाहणी [illegible]

२) [illegible] तयार करा.

३) आपत्कालीन परिस्थितीतील [illegible], [illegible] व [illegible] करा.

४) आपत्कालीन परिस्थितीत अल्पकालीन व दीर्घकालीन [illegible] तयार करा.

कृती ८ : सुरक्षा [illegible] – [illegible]
[illegible] – [illegible]

घटक : आपत्कालीन [illegible] – [illegible] सुरक्षा [illegible]

उपघटक : [illegible] आणि [illegible] सुरक्षा

कृतीची उद्दिष्टे :

१) आपत्तीनंतर [illegible] / [illegible] संक्षिप्त [illegible]

२) [illegible] / [illegible] व [illegible]

३) स्वच्छ पाणी, [illegible], [illegible], [illegible]

४) [illegible] (उदा. [illegible], [illegible], [illegible]) [illegible] आणि [illegible] करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व गट

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

१) [illegible] / [illegible]

२) [illegible] – [illegible]

३) [illegible] / [illegible] ([illegible] – [illegible], [illegible] – [illegible] / [illegible], [illegible] – [illegible].)

६) टॉर्च , मशाल, शिट्टी / घंटी.

७) पॉकेट्स बॅग (उपलब्ध असल्यास पुरवठा करावी).

८) प्राथमिक उपचार पेटी (सुरक्षित ठिकाणी).

९) मुलांसाठी वर्गखोल्यांमध्ये आवश्यक साहित्य उपलब्ध करून ठेवावे.

कार्यपद्धती : (Teacher Step Overview)

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) धोका व जोखीम संबंधित चर्चा करणे.

२) शाळा व परिसरातील सुरक्षा [illegible] करणे [illegible].

३) [illegible] [illegible] वर्ग करणे. (त्यासाठी [illegible] करा.)

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

अ) शाळा व शाळेचा परिसर निरीक्षण

१) प्रत्येक वर्गाचा नकाशा व सूची तयार.

२) [illegible] : [illegible], [illegible], [illegible], विद्युत तार, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]/[illegible] [illegible] इत्यादी.

३) निरीक्षण नोंद : स्थान / धोका [illegible] / [illegible] / [illegible].

४) [illegible] / [illegible] / [illegible]. ([illegible]).

५) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ब) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] करणे.

१) विद्यार्थ्यांनी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तयार करणे : [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]/[illegible] इत्यादी.

२) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पूर्ण करावी.

३) [illegible] [illegible] [illegible]. ([illegible])

क) [illegible] [illegible] ([illegible])

१) प्रत्येक [illegible] हे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

२) [illegible] [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] तयार करतील.

मूल्यमापन :

१) [illegible]
२) [illegible]
३) [illegible]
४) [illegible]
५) [illegible]
६) [illegible]
७) [illegible]

कृती ९ : [illegible]

पाठ : [illegible]

उपघटक : [illegible]

कृतीची उद्दिष्टे :

१) [illegible] करणे.
२) [illegible], चित्र, फोटो [illegible] करणे.
३) [illegible] व कार्यक्रम [illegible]
४) [illegible] कार्यक्रम [illegible]
५) [illegible] करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक कालावधी व वेळ : [illegible]

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

१) [illegible]
२) [illegible] करणे.
३) [illegible] करणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यकृती :

१) प्रत्येक विद्यार्थ्याने उभे राहावे.

२) एकमेकांपासून पुरेसे अंतर ठेवून बसावे.

३) श्वसनावर नियंत्रण करणे ठेवावे व किती वेळ श्वास घ्यायचा व किती वेळ रोखून धरायचा याकडे लक्ष देणे [illegible]

४) प्रात्यक्षिक सर्व करणे त्याविषयी चर्चा करावी.

५) योग विषयक माहिती वाचावी.

मूल्यमापन :

१) योग व प्राणायाम यांचे महत्त्व, प्रकार व उद्दिष्टे सांग.

२) सूर्यनमस्काराचे प्रात्यक्षिक करून दाखव.

३) योग व प्राणायाम केल्यामुळे शरीरामध्ये काय बदल होतात ते सांग.

कृती १४ : टाळ्या वाजवा, ताल धरा.

घटक : तालज्ञान दृढ करण्यासाठी टाळ्यांचे महत्त्व.

उपघटक : तालज्ञान दृढ करून आनंददायी वातावरण तयार करणे.

कृतीची उद्दिष्टे :

१) शारीरिक व मानसिक तालज्ञान दृढ करणे.

२) सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण करणे.

३) एकाग्रता वाढविणे.

४) लक्ष केंद्रित करणे.

५) आनंददायी वातावरण निर्माण करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक व गटात

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

शिट्टी व टाळ्यांचे आवाज

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वज्ञान जागृती :

१) टाळ्या वाजवल्याने कोणते फायदे होतात हे सांगणे.

२) टाळ्यांचे विविध प्रकार सांगणे.

३) वेगवेगळ्या प्रकारचे ठसे बनवण्याची माहिती देणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) विद्यार्थ्यांना ठसे बनवण्यास सांगावे.

२) ठशांचे ठसे उमटवणे.

३) ठशांचे प्रदर्शन व कागदावर नक्षीकाम ठशांच्या साहाय्याने.

मूल्यमापन :

१) ठसा बनवण्याचे कोणकोणते साहित्य वापरता येईल ते सांग.

२) ठशांचे प्रकार सांग.

३) ठसा बनवून दाखव.

कृती ११ : मदतीचा हात, दे मदतीचा साथ

घटक : प्रथमोपचार, आपत्तींचे प्रकार, सुरक्षिततेची जाणीव

उपघटक : प्रथमोपचार पेटी

कृतीची उद्दिष्टे :

१) प्रत्येकाशी आपत्कालीन परिस्थिती समजावून देणे.

२) छोट्या अपघातावर प्रथम उपचार करणे हे शिकवणे.

३) निर्जंतुकीकरण, निर्जंतुक पट्टी आणि बँडेजिंग शिकवणे.

४) प्रथमोपचार पेटीत काय हे माहीत करून देणे.

५) छोट्या अपघातावर प्रथम उपचार कसा करावा याविषयी माहिती देणे.

कृतीचा प्रकार : गटात व वैयक्तिक

कृतीसाठी आवश्यक साधने :

(प्रथमोपचार पेटी – कॉटन पट्टी, कापूस, कात्री, पोटॅशियम परमँगनेट, डेटॉल, सोफ्रामायसीन, मलम, ब्रश, बँडेज, अँटीसेप्टिक क्रीम व पावडर, सेफ्टी पिन) इतर साहित्य – खडू, फळा.

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

१) आपत्तींच्या प्रकारांवर चर्चा करणे.

२) अपघात झाल्यावर कोणती काळजी घ्यावी याविषयी माहिती देणे.

३) अपघात झाल्यावर काय करावे याविषयी चर्चा करणे.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थ्यांना वर्गात किंवा बाहेर मैदानात बसवून घ्यावे.

२) गोल करून उभे राहावे.

३) प्रश्नमंजूषा पेटीतून एक एक चिठ्ठी उचलायला सांगावे.

४) त्यात चिठ्ठी आल्यावर विद्यार्थी उत्तर स्पष्ट करतील.

५) चिठ्ठीत जो प्रश्न आला आहे त्याचा प्रात्यक्षिक करून उत्तर करण्यास सांगावे.

उदाहरणार्थ : घटना/प्रसंग

१) भूकंप आला आहे.

२) पूर आला आहे.

३) अपघातग्रस्त व्यक्ती आढळली आहे.

मूल्यमापन :

१) प्रथमोपचार म्हणजे काय ते सांगा.

२) प्रथमोपचार पेटीत कोणकोणते साहित्य असते ते सांगा.

३) आपत्ती परिस्थितीत तुम्ही कशी मदत कराल ते सांगा.

कृती ५२ : चला शिकूया प्रथमोपचार

घटक : आपली सुरक्षा प्राथमिक मदत.

उपघटक : प्राथमिक उपचार व आरोग्य.

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) आपत्कालीन परिस्थितीत केल्या जाणाऱ्या प्राथमिक उपचाराची माहिती होणे.

२) अपघात, भाजणे, साप चावणे अशा परिस्थितीत विद्यार्थ्यांना कृती शिकवणे.

३) प्राथमिक उपचार करणारे कार्यगट (टास्क फोर्स) तयार करणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक - गटनिहाय + प्रात्यक्षिक कार्य

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य/साधने :

बँडेज, कापूस, डेटॉल, मलम, कार्डबोर्ड, इत्यादी, विद्यार्थ्यांसाठी सुलभ प्रशिक्षण पत्रके.

कृतीसाठी कार्यपद्धती : वर्गात व समूहात

अ) पूर्वज्ञान जागृती

१) प्राथमिक उपचार कोणता करू शकतात याबद्दल चर्चा करणे.

२) फर्स्ट एड बॉक्समधील वस्तू, उपयुक्त त्या कशासाठी वापराव्या याविषयी चर्चा करणे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) विद्यार्थी 'गट' प्रत्यक्ष तयार करतो. (उदा. जखमी व्यक्ती आहे).

२) विद्यार्थी प्राथमिक उपचार करत आहे. हात पुसणे, ड्रेसिंग करणे, बँडेज बांधणे.

३) शिक्षक वेळोवेळी योग्य सूचना देतील.

४) विद्यार्थी निरीक्षण करून त्यांचे 'प्राथमिक उपचार प्रशिक्षण फलक' भरतात.

मूल्यमापन :

१) आपत्ती होण्यापूर्वी निवडलेल्या जखमींवर प्राथमिक उपचार करता आला का हे ओळख.

२) 'प्राथमिक उपचार प्रशिक्षणासाठी आवश्यक' या विषयावर पोस्टर/घोषवाक्य किंवा भित्तिपत्रक तयार करा.

कृती १३ : आपत्ती नाट्य - चला वाचवूया!

घटक : प्रश्नमंजूषा

उपघटक : विचार मुद्दा (Quiz Bank)

कृतीचे उद्दिष्ट :

१) प्रश्नमंजुषेविषयी ज्ञान वाढवणे.

२) निरीक्षण व निर्णयक्षमता विकसित करणे.

३) सर्जनशीलता विकसित करणे.

४) लक्ष केंद्रित करणे.

५) योग्य प्रश्नोत्तर काय आहेत हे शिकवणे.

६) निरीक्षणशक्ती वाढवणे.

कृतीचा प्रकार : गटात, समूहात किंवा वैयक्तिक.

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य :

पेन व पेपर

कृतीची कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

१) शाळेत किंवा घरी आवश्यक प्रथमोपचार पेटीत काय असते या संदर्भात चर्चा करावी.

२) प्राथमिक उपचाराची गरज का भासते याची माहिती सांगावी.

३) प्राथमिक उपचारासाठी आवश्यक साहित्याची चर्चा करावी.

आ) प्रत्यक्ष कार्यपद्धती :

१) ६ ते ८ विद्यार्थ्यांचे गट तयार करावेत.

२) प्रश्न विचारल्यावर योग्य उत्तर दिल्यास गुण द्यावेत.

३) चुकीचे उत्तर दिल्यास दुसऱ्या गटाकडे प्रश्न पास करावा.

४) प्रश्न विचारल्यावर अचूक उत्तर दिल्यास गुण द्यावेत.

उदाहरणार्थ : काही प्रश्न दिले.

१) हात भाजल्यावर काय करावे?

- कापडाने झाकून ठेवावे.
- मलम लावावे.
- थंड पाण्याने धुवावे.
- खोबरेल तेल लावावे.

२) एका विद्यार्थ्याचा हात कापला आहे? रक्तस्राव सुरू आहे?

- पाणी टाकावे.
- तेल लावावे.
- हात स्वच्छ कापडाने बांधावा.
- क्रीम लावावे.

३) कोणती वस्तू प्रथमोपचार पेटीमध्ये असते?

- बँडेज पट्टी
- बिस्किट
- पाणी बॉटल
- कात्री

मूल्यमापन :

१) खेळताना एखाद्या मुलाला जखम झाली तर तू काय करशील ?

२) प्रथमोपचार पेटीतील वस्तूंविषयी चर्चा करा.

कृती १४ : सापळा - सजगता

घटक : सायबरसुरक्षा व डिजिटल साक्षरता

उपघटक : ऑनलाइन गेम्स आणि आर्थिक फसवणूक

कृतीचे उद्दिष्ट :

ऑनलाइन गेममधून होणाऱ्या आर्थिक नुकसानीची माहिती मिळवणे, डिजिटल व्यवहार करताना सावधगिरी बाळगणे, यातून स्वतःचे विचार मांडणे आणि सजग होणे.

कृतीचा प्रकार : वैयक्तिक, गट, सामूहिक

कृतीसाठी आवश्यक साहित्य व साधने :

मोबाइल फोनचे चित्र (केवळ चित्र वापरा, प्रत्यक्ष फोन नाही) कृतिपत्रिका / वर्ग फळा, पाटी, खडू/ पेन

कार्यपद्धती :

अ) पूर्वतयारी :

१) विविध ऑनलाइन गेमचे चित्र वेबसाइटवरून डाउनलोड करणे.

२) पासवर्ड, हॅकिंग, इंटरनेट, फसवणूक, बँकेचा तपशील या शब्दांचे कार्ड तयार करणे.

ब) प्रत्यक्ष कार्यवाही :

१) विद्यार्थ्यांचे दोन गट करा :

पहिला गट : गेम खेळणारा

दुसरा गट : सावध मित्र / पालक

२) एक छोटे नाटक सादर करावे :

- एक विद्यार्थी ऑनलाइन गेम खेळतो.
- गेममध्ये पैसे भरण्याचा पर्याय येतो.
- तो न विचारता त्या पालकांचे पैसे देतो.

- [illegible]
- [illegible]

३) [illegible] :

[illegible] ?

[illegible]

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) '[illegible]' [illegible]

संपादन समिती

अ.क्र.	सदस्याचे नाव	पदनाम	कार्यालय
१)	[illegible]	उपसंचालक	राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
२)	[illegible]	अधिव्याख्याता	राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
३)	[illegible]	अधिव्याख्याता	राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
४)	[illegible]	विषय सहायक	राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
५)	[illegible]	[illegible]	जिल्हा परिषद, प्राथ. शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible]
६)	[illegible]	[illegible]	जिल्हा परिषद, प्राथ. शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible]
७)	[illegible]	[illegible]	[illegible]

लेखकनामावली

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
२)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
३)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
४)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
५)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
६)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
७)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
८)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
९)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१०)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
११)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१२)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१३)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१४)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१५)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१६)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१७)	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१८)	[illegible]	[illegible]	[illegible]

अ.क्र.	सहभागींचे नाव	पदनाम	कार्यालय/पत्ता
१२]	श्री. [illegible]	पदवीधर शिक्षक	जि. प. प्रा. शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. पुणे.
१३]	श्री. [illegible]	सहायक शिक्षक	श्री. [illegible] माध्यमिक व उच्च माध्यमिक विद्यालय, [illegible], [illegible].
१४]	[illegible]	[illegible] अधिकारी	[illegible]
१५]	श्री. [illegible]	सहायक शिक्षक	जि. प. प्रा. [illegible] शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
१६]	श्री. [illegible]	सहायक शिक्षक	जि. प. प्रा. [illegible] शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
१७]	श्रीम. [illegible]	सहायक शिक्षक	जि. प. प्रा. शाळा [illegible], केंद्र [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
१८]	श्री. [illegible]	उपशिक्षक	जि. प. प्रा. शाळा [illegible], ता. [illegible] जि. पुणे.
१९]	डॉ. [illegible]	पदवीधर माध्यमिक शिक्षक	[illegible], जि. [illegible].
२०]	श्रीम. [illegible]	उपशिक्षक	श्रीम. [illegible] विद्यालय, जि. [illegible].
२१]	श्री. [illegible]	उपशिक्षक	[illegible] विद्यालय [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
२२]	श्री. [illegible]	सहायक शिक्षक	[illegible] महाविद्यालय [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
२३]	श्री. [illegible]	उपशिक्षक	[illegible] जि. प. शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
२४]	डॉ. [illegible]	सहायक शिक्षक	[illegible] विद्यालय, [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
२५]	श्रीम. [illegible]	सहायक शिक्षक	जि. प. प्रा. शाळा [illegible], ता. [illegible], जि. पुणे.
२६]	श्रीम. [illegible]	सहायक शिक्षक	जि. प. [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].
२७]	डॉ. [illegible]	[illegible]	[illegible]
२८]	श्री. [illegible]	[illegible]	[illegible]
२९]	श्रीम. [illegible]	[illegible]	[illegible]
३०]	श्री. [illegible]	[illegible] अधिकारी	[illegible]

प्रतिज्ञा

'मी, भारताचा नागरिक/विद्यार्थी,

राष्ट्राच्या व समाजाच्या हितासाठी,

आपत्व्यवस्थापनाची शिस्त पाळण्याची

प्रतिज्ञा करत आहे,

की नैसर्गिक आपत्ती जसे की,

भूकंप, पूर, दुष्काळ, चक्रीवादळ, भूस्खलन, वीज पडणे आणि मानवनिर्मित आपत्ती जसे की :

आग लागणे, रासायनिक गळती, अपघात, स्फोट, पाण्याचे व वायूचे प्रदूषण, रोगराई व सायबर आपत्ती या सर्वांबाबत जागरूक राहीन.

आपत्तींच्या वेळेस घाबरून न जाता योग्य कृती करेन, आपत्तींशी पूर्वतयारी व आपत्कालीन पद्धतीसाठी प्रशिक्षणात सक्रिय सहभाग घेईन, आपत्तीपासून स्वतःचे, कुटुंबाचे व समाजाचे रक्षण करण्यास नेहमी तत्पर राहीन.

मी माझ्या शाळेत/गावात आपत्ती व्यवस्थापन टास्क फोर्समध्ये सहभागी होईन, सुरक्षिततेचे नियम पाळीन. इतरांनाही त्याचे पालन करण्यास प्रेरित करीन. मी स्वच्छता, आरोग्य व पर्यावरणपूरक जीवनशैली अवलंबीन, आपत्ती येऊ नये यासाठी जनजागृतीचा प्रसार करीन.